

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning

Religionsfriheten i den svenska skolan

Niklas Demming

Institutionen för religionsvetenskap,
interdisciplinärt examensarbete LAU350

Handledare: Kerstin von Brömssen och Henrik
Bogdan

Rapportnummer:

Abstract

Examinationsnivå: C-kurs, 10poäng

Titel: Religionsfriheten i den svenska skolan.

Författare: Niklas Demming

Termin och år: HT 2006

**Institution: Religionsvetenskapliga institutionen, interdisciplinärt examensarbete
LAU350**

Handledare: Kerstin von Brömssen och Henrik Bogdan

Rapportnummer:

Nyckelord: religionsfrihet, skola, friskola, konflikt.

Sammanfattning:

Arbetet undersöker huruvida det verkligen råder religionsfrihet i den svenska skolan. Vad innebär i så fall denna religionsfrihet och vems religionsfrihet premieras? Är man fri att ha och utöva sin religiositet i skolmiljön? Eller är man fri att slippa bli utsatt för andras religiositet? Dessutom belyser arbetet de möjliga konflikter med religiös grund som kan uppstå i skolmiljön. Mina frågeställningar är:

- Hur fungerar religionsfriheten i praktiken i den svenska grundskolan, utifrån fyra rektorers beskrivningar?
- Vilken är religionsfrihetens främsta princip inom den svenska skolan, rätten till religion eller rätten från religion?
- Vilka är de möjliga konfliktområdena i skolan som har sin grund i religionen?

Jag har utfört intervjuer med fyra grundskolerektorer. Två av dem arbetar på religiösa friskolor och de övriga två arbetar på kommunala skolor. Rektorerna hade olika uppfattningar om hur religionsfriheten fungerar i praktiken i den svenska grundskolan. De hade också skilda meningar om vilken av skolformerna som bäst främjade religionsfriheten. Rektorerna var även oense om vilken av religionsfrihetens principer som var den främsta. De flesta regelverk som omfattar religionsfriheten i den svenska skolan behandlar främst rätten till religion. Det regelverk som klart skiljer sig från de övriga är läroplanen (Lpo94). I Lpo94 behandlas framför allt rätten från religion och det står klart framskrivet att den allmänna skolverksamheten ska vara icke-konfessionell, vilket innebär att skolan ska vara obunden till något samfunds religiösa lära.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Sociologiska institutionen

Det finns många möjliga konfliktområden i skolan som har sin grund i religionen. Några av de berörda områdena är klädsel, bön i skolan, idrottsundervisning, religionsundervisning, religiösa högtider och skolavslutningar.

Det är enligt min mening synnerligen viktigt för lärare att vara medvetna om de möjliga konflikter med religiös grund som kan uppstå i skolmiljön. Man bör också vara medveten om religionsfrihetsbegreppets komplexitet och att inte alla tolkar begreppet på samma sätt.

Innehållsförteckning

	sida
1. Inledning	7-8
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte	7
1.3 Problemformulering	7
1.4 Tidigare forskning	7
Del I	
2. Teoretisk anknytning	8-25
2.1 Vad innebär religionsfrihet?	8
2.2 Vilka lagar och regler omfattar religionsfriheten?	9
3. Religionsfriheten i den svenska skolan	11
3.1 Historisk bakgrund	11
4. Rätten till religion i den svenska skolan	12
4.1 Klädsel	13
4.2 Bön i skolan	15
4.3 Religiösa högtider	16
4.4 Skolbispisning	16

4.5 Idrottsundervisning	17
4.6 Samlevnadsundervisning	17
4.7 Musikundervisning	18
4.8 Darwin och ”Big Bang”	18
4.9 Religionsundervisningen	18
4.10 Läromedel	18
4.11 Religiösa friskolor som ett positivt fenomen	19
5. Rätten från religion i den svenska skolan	20
5.1 Religiösa friskolor som ett negativt fenomen	20
5.2 Religiösa högtider och skolavslutningar	22
5.3 Jämlikhet	23
5.4 Religionsundervisningen	24
5.5 Neutral undervisning	24
5.6 En färgad läroplan	25
Del II	
6. Empirisk del	26-41
6.1 Metod	26

6.1.1 Urval	26
6.1.2 Datainsamlingsmetoder	27
6.1.3 Procedur	27
6.1.4 Databearbetning och tillförlitlighet	27
6.1.5 Brister	27
7. Resultat av intervjuer	28
7.1 Römosseskolan	28
7.2 Katolska skolan	30
7.3 ”Anonyma skolan”	32
7.4 Tynneredsskolan	34
7.5 Intervjuanalys	36
8. Slutdiskussion	38
8.1 Didaktisk reflektion	40

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Betydelsen av ordet religionsfrihet är inte så självklar som man kanske kan tro. Ordets innebörd varierar beroende på vilken del av religionsfriheten man väljer att premiera, rätten till eller rätten från religion. Att det finns olika sätt att tolka religionsfriheten kan innebära problem, ett av de områden som drabbas av denna konflikt är den svenska skolan. Detta blev tydligt om inte innan så åtminstone efter att två elever velat bära heltäckande huvudduk på Burgårdens gymnasium år 2003.¹ År 2006 nekades dessutom en elev i första klass att bära huvudduk på Minervaskolan i Umeå.² Är personlig religiositet något som hör hemma i skolan, eller är det något som bör betraktas som privat? Frågan om personlig religiositet som uttrycks i skolmiljön är glödhet och mycket känslig för alla inblandade.

1.2 Syfte

Syftet med arbetet är att undersöka huruvida det verkligen råder religionsfrihet i den svenska skolan, i det här fallet i den svenska grundskolan. Vad innebär i så fall denna religionsfrihet och vems religionsfrihet premieras? Är man fri att ha och utöva sin religiositet i skolmiljön? Eller är man fri att slippa bli utsatt för andras religiositet? Dessutom ska arbetet belysa de möjliga konflikter med religiös bakgrund som kan uppstå i skolmiljön.

1.3 Problemformulering

Mina frågeställningar är:

- Hur fungerar religionsfriheten i praktiken i den svenska grundskolan, utifrån fyra rektorers beskrivningar?
- Vilken är religionsfrihetens främsta princip inom den svenska skolan, rätten till religion eller rätten från religion?
- Vilka är de möjliga konfliktområdena i skolan som har sin grund i religionen?

1.4 Tidigare forskning

Det finns begränsat med forskningsunderlag om religionsfriheten i den svenska skolan. Jag har dock funnit några författare som behandlar frågor som berör mitt ämne. Karin Borevi har

¹ Larsson. *Muslimar i Sverige: Mellan tolerans och islamofobi* (2005), 468-469.

² <http://www.skolverket.se/content/1/c4/63/64/Minervaskolan%202006-689.pdf> (061109)

skrivit artikeln ”Religion i skolan”. Artikeln ingår i boken ”Religionsfrihet i Sverige: Om möjligheten att leva som troende” (1997). Borevi behandlar debatten om de religiösa friskolorna. Hon ifrågasätter också huruvida den svenska skolan är obunden till något samfunds religiösa lära. Hon anser bland annat att religionsämnet genomsyras av kristendomen. Även Kjell Härenstam ställer sig frågande till huruvida de kunskaper som förmedlas i skolan är objektiva. Härenstam beskriver i sin bok ”Kan du höra vindhästen?” (2000) hur all kunskap är färgad av dess förmedlare. Härenstam frågar sig också om det är möjligt och önskvärt att förmedla objektiv kunskap i klassrummet. Elisabeth Gerle ställer sig också skeptisk till huruvida undervisning kan vara värderingsfri. I sin bok ”Mångkulturalism – för vem?” (2004) behandlar Gerle de muslimska friskolornas existens. Hon belyser genom hela boken positiva och negativa faktorer med de muslimska friskolorna. Även Jonas Otterbeck har valt att fokusera på muslimernas roll i skolan, men han belyser i boken ”Islam, muslimer och den svenska skolan” (2000) de problem som kan uppstå i mötet mellan muslimska elever och den svenska skolan. Otterbeck förklarar det religiösa ursprunget till de olika religiösa konflikter som kan uppstå mellan muslimer och den svenska skolan. Otterbeck försöker också se lösningar till de möjliga konflikterna och manar till förståelse inför andras trosföreställningar.

Del I

2. Teoretisk anknytning

I denna del av arbetet kommer jag att definiera religionsfrihetsbegreppet och belysa dess komplexitet. Jag kommer även att synliggöra de lagar och förordningar som omfattar religionsfriheten, för att därefter jämföra dem för att se om de överensstämmer eller om de skiljer sig åt på några punkter. Sedan kommer jag att göra en historisk bakgrundsbeskrivning av hur religionsfriheten har förändrats i skolmiljön. Slutligen kommer jag att belysa de problemområden som kan uppstå i skolmiljön beroende på vilket perspektiv man har, alltså beroende på om man anser att religionsfriheten ytterst syftar till att ge människor rätt till religion eller rätt från religion.

2.1 Vad innebär religionsfrihet?

När man ska utreda begreppet religionsfrihet bör man först dela upp begreppet och klargöra vad som menas med orden religion och frihet. Begreppet religion kan uppfattas på flera olika sätt, Bonniers stora svenska ordbok definierar begreppet religion på följande vis:

”Att hålla något heligt, människans förhållande till högre makter, gudstro, gudsdyrkan”.³ Men om man går mer på djupet finns det främst två olika sätt att definiera begreppet religion. Antingen försöker man se till religionens innehåll och därifrån försöker man förklara vad religion är. Detta synsätt har religionshistoriken Vilhelm Grønbech använt sig av i sin religionsdefinition:

Hvis en religion hvirken giver sig udtryk i kultus, etos, dogmer eller samfund, får vi blot religiøsitet, og religion er da at bestemme som en religiøsitet, der har taget form.⁴

Det andra sättet att definiera religion bygger på att man försöker beskriva religionen utifrån vad den gör i relation till samhället och individerna som utgör samhället.⁵

Religionssociologen J Milton Yinger försöker definiera religion utifrån religionens funktion. Han ser religion ”som ett system av trosföreställningar och beteendemönster, med vars hjälp en grupp människor försöker komma till rätta med tillvarons yttersta problem”.⁶ Det finns alltså olika sätt att definiera religion, vilket gör det problematiskt att komma överens om vad som är religion och vilka grupper som ska räknas som religiösa samfund.

Enligt Bonniers stora svenska ordbok betyder ordet frihet: ”att vara fri”.⁷ Nämnda ordbok beskriver ordet religionsfrihet på följande sätt:

Religionsfrihet, rätt för medborgare att utan statsmaktens inblandning fritt bestämma över sin religionstillhörighet och religionsutövning, liksom rätt att stå utanför alla samfund.⁸

Friheten består alltså i att man är fri att välja att utöva en tro eller att välja att inte praktisera någon tro alls.

2.2 Vilka lagar och regler omfattar religionsfriheten?

Den mest betydelsefulla lagstiftningen finner vi i grundlagarna. Enligt regeringsformen, som är en av grundlagarna har vi rätt till religionsfrihet i Sverige. Denna Religionsfrihet innebär enligt regeringsformen ”frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion”, Dock ska ingen tvingas att delta i något trossamfund.⁹

Sverige har även anslutit sig till Europakonventionens regelverk till skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. I Europakonventionen står att alla har rätt till sin religion så länge de inte bryter mot andra gällande lagar eller kränker någon

³ Malmström, Györki och Sjögren, *Bonniers stora svenska ordbok* (2005), 475.

⁴ Rothstein. *Gud är blå: De nya religiösa rörelserna* (1997), 33.

⁵ Rothstein. *Gud är blå: De nya religiösa rörelserna* (1997), 31.

⁶ Rothstein. *Gud är blå: De nya religiösa rörelserna* (1997), 32.

⁷ Malmström, Györki och Sjögren, *Bonniers stora svenska ordbok* (2005), 165.

⁸ *Bonniers stora lexikon: på cd-rom* (2001).

⁹ Justitiedepartementet, *Regeringsformen* (1974), 2 kap 1-2 §.

annans rättigheter.¹⁰ I ett tillägg till de ursprungliga reglerna står också att alla har rätt till undervisning och att staten ska ”respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse”.¹¹

Sverige har även skrivit på de Förenta Nationernas förklaring om de mänskliga rättigheterna. Enligt denna har alla rätt att ha och utöva sin religion. Förklaringen ger också alla rätt till utbildning och klarlägger att rätten att välja utbildning åt barnen ”tillkommer i första hand deras föräldrar”.¹² I Förenta Nationerna finns även en särskild konvention som behandlar barnens rättigheter, allmänt kallad barnkonventionen. Barnkonventionen fastslår barnets rätt till ”tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet”.¹³ Barnets rätt att utöva sin religion gäller så länge de inte överträder den gällande lagstiftningen eller kränker någon annans rättigheter.¹⁴

Skollagen innehåller regler som omfattar all slags skolverksamhet i Sverige. Skollagen behandlar inte religionsfriheten direkt, utan beskriver endast att skolverksamheten ska utformas i enlighet med ”grundläggande demokratiska värderingar”.¹⁵

Läroplanen som används i det obligatoriska skolväsendet samt i förskoleklass och fritidshem skapades 1994 och kallas Lpo94. I Lpo94 står att den skolundervisningen ska vara ”icke-konfessionell”,¹⁶ vilket betyder att skolan ska vara obunden till något samfunds religiösa lära.¹⁷ Lpo94 slår dessutom fast att alla föräldrar ska kunna lita på att deras barn inte blir ”ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen” i skolan.¹⁸ Friskolor är dock enligt skollagen undantagna från dessa regler, då de tillåts ha en konfessionell inriktning.¹⁹ Denna religiösa inriktning får dock inte påverka de olika ämnenas objektivitet, undervisningen ska fortfarande vara saklig och utföras i enlighet med de nationella kursplanerna.²⁰

Vid en jämförelse mellan de gällande lagar som sammanfattats i stycket ovan, blir det tydligt att nästan alla syftar främst på rätten till religion. Att alla har rätt till religion så länge man inte bryter mot lagen eller kränker någon annan, är det genomgående temat. Det enda regelverk som skiljer sig markant från mängden genom att främst tala om rätten från religion är läroplanen (Lpo94), som beskriver att skolverksamheten ska vara fri från religiösa

¹⁰ <http://www.echr.coe.int/NR/ronlyres/1009F7DB-87E3-4056-8E17-8A8A41768BA7/0/SwedishSuédois.pdf> (061030)

¹¹ <http://www.echr.coe.int/NR/ronlyres/1009F7DB-87E3-4056-8E17-8A8A41768BA7/0/SwedishSuédois.pdf> (061030)

¹² <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/swd.htm> (061114)

¹³ http://www.unicef.se/fakta/barnkonventionen/barnkonventionen_hela_texten/ (061114)

¹⁴ http://www.unicef.se/fakta/barnkonventionen/barnkonventionen_hela_texten/ (061114)

¹⁵ Utbildningsdepartementet, *Skollagen* (1997), 1 kap 2 §.

¹⁶ Skolverket, *Lpo94* (1994), 3.

¹⁷ Denzler, Lohner och Graf, *Religionslexikonet* (1996), 267.

¹⁸ Skolverket, *Lpo94* (1994), 4.

¹⁹ Utbildningsdepartementet, *Skollagen* (1997), 9 kap 2 §.

²⁰ Berglund, *Muslimska friskolor* (2004), 35.

samfunds läror. Skolan ska alltså vara icke-konfessionell, detta gäller dock inte friskolorna som därför är fria att ha en religiös profil om de önskar. I Europakonventionen uttrycks att föräldrarna har rätt att välja en skolgång åt sina barn som stämmer överens med deras religiösa övertygelse. Även i Förenta Nationernas förklaring om de mänskliga rättigheterna sägs att föräldrarna ska välja utbildning åt sina barn. Detta kan dock innebära problem, beroende på hur man tolkar barnens rätt till tankefrihet och religionsfrihet som uttrycks i barnkonventionen.²¹ Denna konflikt ska jag belysa närmare när jag behandlar rätten från religion.

3. Religionsfriheten i den svenska skolan

3.1 Historisk bakgrund

Den svenska skolan var fram till 1919 en kristen skola med nära förbindelser till kyrkan. Ämnet religion hade ännu inte blivit introducerat, istället undervisade man i kristendom. Kristendomsämnet var uppdelat i två olika delar, katekes och biblisk historia. Katekesdelen gick ut på att barnen skulle lära sig ”Luthers lilla katekes” utantill och bli förhörda på den.²² Luthers katekes användes flitigt i undervisningen och dess värdegrund skulle genomsyra all undervisning, vilket innebar att endast medlemmar inom den svenska kyrkan anställdes som lärare. Skolreformen som genomfördes 1919 omformade skolan till en evangelistiskt konfessionell breddad kristen skola. Värdegrunden skulle nu vila på en biblisk etik, grundad på de tio budorden och Jesu bergspredikan.²³ Lärarna skulle själva omsätta den etik som beskrivs i dessa texter till praktisk vardag i skolan. Katekesen skulle inte längre läras utantill, utan skulle bara få finnas med i undervisningen som ett historiskt uttryck för Luthers egna tankar.²⁴ I praktiken skedde inte detta, utan användandet av Luthers katekes fortsatte. Ingen större skillnad skedde heller angående religionsfriheten i skolan.²⁵

1940 bestämdes att skolan skulle ha en värdegrund som byggde på kristen etik och västerländsk humanism. Eftersom kristendomen är en del av det nationella kulturarvet upplevdes denna utformning inte som en överträdelse av religionsfriheten.²⁶

I och med den nya religionslagstiftningen som kom 1951 omskapades kristendomsämnet till att bli icke-religiöst, därför skulle lärarnas lämplighet fortsättningsvis avgöras av deras behörighet i ämnet och inte längre bero på deras religionstillhörighet. Den stora förändringen kom dock i och med 1962 års läroplan, då friheten från religion kom att premieras före rätten

²¹ http://www.unicef.se/fakta/barnkonventionen/barnkonventionen_hela_texten/ (061114)

²² Borevi. *Religion i skolan* (1997), 44.

²³ Olivestam. *Skolan och religionsfriheten* (1994), 67.

²⁴ Borevi. *Religion i skolan* (1997), 45.

²⁵ Olivestam. *Skolan och religionsfriheten* (1994), 67.

²⁶ Olivestam. *Skolan och religionsfriheten* (1994), 68.

till religion. Samhället hade blivit allt mer sekulariserat och skolan skulle inte längre ha någon religiös prägel. Skolans lära skulle inte längre grundas på tro utan på vetenskap.

Morgonbönen ersattes med en morgonsamling utan religiösa inslag, kristendomsundervisningen avskaffades och det kulturarvsfokuserande ämnet religion tog dess plats.²⁷ Elever som hade en annan trosuppfattning kunde dessutom bli befriade från religionsundervisningen, denna befrielse rätt togs dock bort 1996.²⁸ Anledningen till denna förändring var att ingen längre skulle behöva bli befriad från religionsundervisningen eftersom det i läroplanen 1994 uttrycktes i klartext att skolan ska vara icke-konfessionell.²⁹

4. Rätten till religion i den svenska skolan

En stor del av de möjliga religiösa problem som kan uppstå är mellan muslimer och den svenska skolan, något som kan bero på att islam inte har funnits i Sverige särskilt länge i förhållande till kristendomen. Många muslimers religiösa uppfattning stämmer inte särskilt bra överens med den sekulära samhällsuppfattning som råder i Sverige. Många muslimer har uppfattningen att religionen ska genomsyra allt, både den privata- och den offentliga sfären. Ett sådant sätt att tänka stämmer dock inte överens med det sekulära synsättet som råder i Sverige, vilket kan leda till konflikter.³⁰ Jonas Otterbeck belyser i citatet nedan varför den svenska skolan uppfattas som skrämmande för många muslimer:

För många muslimska familjer är skolan just det område där det svenska tränger sig på mest. Där kan de inte undgå att möta det som de ser som svenska normer. De muslimska familjernas barn går till skolan och blir elever, inte bara i matematik och slöjd, utan även i ”svensk” normalitet.³¹

Värt att tillägga är att muslimer inte är någon enhetlig grupp med samma ideal, idéer och religiösa uppfattning.³² ”De muslimer som bor i Sverige kommer från vitt skilda områden, olika etniska och sociala miljöer och kan ha helt skilda uppfattningar om vad islam är”, enligt Jonas Otterbeck.³³

Det finns många områden som är potentiella konfliktområden, Otterbeck har i sin bok ”Islam, muslimer och den svenska skolan” beskrivit många av dem.³⁴ Det är med utgångspunkt i Otterbecks bok som jag nedan belyser flera av dessa möjliga konfliktområden.

²⁷ Olivestam. *Skolan och religionsfriheten* (1994), 70-71.

²⁸ Borevi. *Religion i skolan* (1997), 52.

²⁹ Karlsson & Svanberg. *Religionsfrihet och religiös mångfald* (1997), 27.

³⁰ Gerle. *Mångkulturalism – för vem?* (2004), 101.

³¹ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 11.

³² Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 42.

³³ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 42.

³⁴ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 34-76.

4.1 Klädsel

Ett av de områden där just muslimer ibland har svårt att få sin religiösa uppfattning att stämma överens med den svenska skolans värderingar och regler är klädseln. Det råder delade meningar om hur en god muslim bör klä sig. Enligt många muslimska religiösa experter är syftet med reglerad klädsel att båda könen ska skyla sina kroppar så att inte lust väcks hos det motsatta könet. Dock är ofta kravet större på kvinnor att klä sig på ett ”riktigt” sätt. Det råder stor skillnad mellan de normer som bör efterföljas och de normer som faktiskt efterföljs.³⁵ I Koranen står:

Säg till de rätttrogna, att de behärska sina blickar och akta sin lem; detta är lämpligast för dem. Gud är förvisso underkunnig om vad de företaga sig.

Säg ock till de rätttrogna kvinnorna, att de behärskar sina blickar och aktar sin lem och ej visa sina behag undantaget vad som alltid är synligt därav! Och de må kasta sin slöja över sin barm och ej visa sina behag annat än för sina män eller sina fäder eller sina mäns fäder eller sina söner eller sina mäns söner eller sina bröder eller sina bröders söner eller sina systrars söner eller sina kvinnor eller de slavar, över vilka de råda, eller sådana stackare till män, som ej hava något sinne därför, eller barn, som ej förstår sig på kvinnors nakenhet. Och de må icke heller slå ihop fötterna, så att de smycken, som de dölja, märkas. Omvänden eder till Gud allesammans, I rätttrogna, för den händelse I månden varda lyckliga!³⁶

I realiteten liksom i koranverserna ovan fokuseras det främst på hur flickor och kvinnor ska klä sig.³⁷ Viktigt att påpeka är att det finns muslimer som tvingas klä sig ”anständigt” precis som det finns de som väljer detta helt själva. Men vilken klädsel som är den ”rätta” finns det olika uppfattningar om. Det finns olika traditioner i olika länder och även inom landens gränser skiljer sig uppfattningarna.³⁸ I den svenska skolan har det uppstått problem när muslimska elever velat klä sig så som deras tradition påbjuder.

Under vårterminen 2006 på friskolan Minervaskolan i Umeå fick en flicka i årskurs ett förklarat för sig av sin lärare att hon inte fick bära huvudduk i skolan. Läraren förklarade att man inte fick ha någon slags huvudbonad på sig i klassrummet, varken mössa, sjal eller huvudduk. Flickans mor kontaktade då skolans rektor som höll med läraren, modern tog då kontakt med skolverket som utredde ärendet och därefter har Minervaskolan fått kritik av skolverket.³⁹ Skolverket klargjorde att ordningsreglerna på skolan inte ska omfatta elevernas klädsel, vilket dock inte innebär att eleverna får bära mössa eller andra utomhusplagg i lektionssalen. Enligt skolverket ska skolan endast i ”särskilda fall” fatta beslut om förbud av en viss klädsel:

³⁵ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 48.

³⁶ Zettersteén. *Koranen* (2001), 267. (24: 30-31)

³⁷ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 49.

³⁸ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 55.

³⁹ <http://www.skolverket.se/content/1/c4/63/64/Minervaskolan%202006-689.pdf> (061109)

Ett sådant beslut är endast motiverat om det kan visas att klädseln i just det särskilda fallet påverkar ordningen och säkerheten i skolan eller om skolan därigenom förhindras att fullfölja sitt pedagogiska uppdrag.⁴⁰

Diskrimineringsombudsmannen har klargjort att rätten att bära religiös klädsel är en del av religionsfriheten. Det är inte skolans eller någon annans uppgift att avgöra om den religiösa klädseln är påbjuden av individens kulturella bakgrund eller religion, den bedömningen kan endast individen själv göra. Därför kan inte en skola uppföra en bestämmelse som förbjuder alla huvudbonader, även religiösa sådana. Skolverket tillägger också att ”Keps och mössa kan inte jämföras med slöja”.⁴¹ Grunden i kritiken är att skolan ska vara öppen för alla och genom att utestänga en elev från skolan på grund av hennes religionsuppfattning bröt Minervaskolan mot skollagen, ”skolan står öppen för alla barn som enligt denna lag har rätt till utbildning inom motsvarande skolform i det offentliga skolväsendet”.⁴²

Användandet av heltäckande huvudduk, som burqa eller niqab i skolan är dock inte alltid tillåtet. Höstterminen 2003 trädde två elever in på Burgårdens gymnasium iförda niqab. En niqab döljer inte hela ansiktet, såsom en burqa, utan låter ögonen vara synliga. De två flickorna förklarade att de själva valt att klä sig i niqab. Anledningen till deras klädsel var att man som muslimsk kvinna enligt deras tolkning skulle klä sig i niqab.⁴³ Att någon skulle täcka sin kropp och sitt ansikte av egen fri vilja är dock något som den ickemuslimska befolkningen har svårt att förstå.⁴⁴ Detta återspeglas tydligt i de undersökningar som utförts angående huvudduken. Göteborgs Posten utförde år 2002 en enkätundersökning bland alla elever i nionde klass i Göteborgs kommun, svaren omfattade 2357 elever. 30 % av eleverna ansåg att alla sorters huvuddukar i skolan borde förbjudas, 28 % ansåg att endast huvuddukar som täcker ansiktet på eleverna bör förbjudas. 30 % av eleverna tyckte inte att man borde förbjuda någon slags huvudduk i skolan och 12 % svarade ”vet ej”.⁴⁵ Svenska Dagbladet publicerade år 2006 en undersökning gjord av integrationsverket som tillkännagav att: ”Varannan svensk är negativ till att muslimska tjejer bär sjal i skolan”.⁴⁶ Det står klart att huvudduk i skolan ses som ett problem av många, en vanlig åsikt är att huvudduken förtrycker de muslimska kvinnorna. Men frågan är om inte ett tvång på att ta av huvudduken är ett ännu större förtryck.⁴⁷ Nisha Besara argumenterar i sin artikel i tidningen Aftonbladet för att det inte är samhällets sak att tvinga någon att ta av sig ett klädesplagg

⁴⁰ <http://www.skolverket.se/sb/d/203/a/6361> (061109)

⁴¹ <http://www.skolverket.se/sb/d/203/a/6361> (061109)

⁴² Utbildningsdepartementet, *Skollagen* (1997), 9 kap 2 §.

⁴³ Larsson. *Muslim i Sverige: Mellan tolerans och islamofobi* (2005), 468-469.

⁴⁴ Ouis, & Roald. *Muslim i Sverige* (2003), 200-202.

⁴⁵ Wettre. ”Många nior vill stoppa slöjor i svenska skolor”(2004), 7.

⁴⁶ Mahdi. ”Varannan vill förbjuda slöja - Svenskarna fortfarande negativa till sjal i skolan”(2006), 18.

⁴⁷ Ouis, & Roald. *Muslim i Sverige* (2003), 199.

Vi som ytterst ser ett förtryck i att kvinnor även frivilligt täcker sitt ansikte och/eller hår måste hejda oss i denna förbudsiverns tid. Förändringen och viljan att förkasta slöjan måste komma från dem som idag bär den.⁴⁸

Huvudduken kan också ses som en befällning från Gud som leder till belöning om man bär den, eller bestraffning om man inte bär den.⁴⁹ Detta är något som ytterligare problematiserar en påtvingad avklädning.

I fallet med de två flickorna som ville bära niqab på Burgårdens gymnasium, löste skolledningen tillsammans med flickorna dispyten genom att flickorna gick med på att ta av sig sin huvudbonad och handskar under lektionstid. De skulle även ta av sig sin huvudbonad för att möjliggöra identifikation vid provtillfällen och identitetskontroller.⁵⁰

Skolverket har tagit ställning och gjort det möjligt för skolor att förbjuda heltäckande huvuddukar.⁵¹

Ett förbud för elever att i vissa angivna sammanhang bära en speciell klädsel har aktualiserats beträffande s.k. burqa. Om klädseln i det enskilda fallet väsentligt skulle försvåra kontakten mellan lärare och elever eller medför särskilda risker vid laborationer eller liknande övningar kan man ha ett förbud mot den klädseln även om den har religiös bakgrund. Bärandet av burqa försvårar eller omöjliggör det personliga och psykologiskt så betydelsefulla samspelet mellan lärare och elev vilket blir till uppenbar skada för eleverna. Skolan kan inte fullgöra sitt uppdrag att förmedla kunskap i en situation då eleven bär burqa.⁵²

4.2 Bön i skolan

För många muslimer är det viktigt att tillbe Gud vid fem fasta tidpunkter varje dag. Tiderna när bönerna ska äga rum är anpassade efter solens upp och nedgång, vilket gör att klockslagen då bönerna ska äga rum varierar. Som mest inträffar tre bönetillfällen under skoltid, varje bönetillfälle tar ungefär fem minuter. Eftersom tidpunkterna för bönerna inte infaller vid samma klockslag under hela skolåret blir det svårt att planera in raster vid bönetillfällena. Men det ska tilläggas att de flesta muslimer kan tänka sig att be under rasterna. För att kunna utföra bönen behöver tillbedjaren möjlighet att tvätta sig, en bönematta och någonstans att placera mattan.⁵³

⁴⁸ Besara. ”Slöjförbud handlar om något större”(2006), 2.

⁴⁹ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 57.

⁵⁰ Larsson. *Muslimer i Sverige: Mellan tolerans och islamofobi* (2005), 471.

⁵¹ <http://www.skolverket.se/sb/d/246/a/501> (061512)

⁵² <http://www.skolverket.se/sb/d/1488> (061109)

⁵³ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 66-68.

4.3 Religiösa högtider

Då den svenska almanackan är anpassad efter kristna högtider innebär detta problem, då muslimska elever vill ha ledigt vid sina religiösa högtider. De muslimska eleverna skulle i så fall gå miste om fler lektionstimmar än de andra eleverna. En annan fråga som uppstått är om elever som fastar under den muslimska högtiden Ramadan ska få ledigt eller minskad arbetsbörda under denna period, eftersom de inte orkar lika mycket när de inte äter under de timmar solen är uppe.⁵⁴

Värt att tillägga är att det givetvis inte enbart är muslimer utan flera andra religiösa grupper som firar högtider som inte stämmer överens med ledighetstillfällena i den svenska skolan.

4.4 Skolbispisning

Judar och muslimer är två religiösa grupper som är vanligt förekommande i de svenska skolorna och som har särskilda matregler. Matreglerna hos judar och muslimer är snarlika, det råder dock olika tolkningar inom grupperna för vad man får äta och vad som är förbjudet att äta. De regler som är av vikt för skolbispisningen i den svenska skolan är främst att blodmat och svinkött är förbjudet. Många judar anser att man ska hålla kött och mjölkprodukter isär vid mattillagningen.⁵⁵ Både muslimer och judar har dessutom speciella slaktningsregler som kallas skäktning. Skäktning är dock förbjudet i Sverige, vilket gör det svårt att få tag på tillåtet kött.⁵⁶ Muslimer kallar den tillåtna maten halal,⁵⁷ judarna kallar den kosher.⁵⁸ Muslimerna kan grovt generaliserat delas in i tre kategorier. De som inte bryr sig om matreglerna, de som inte äter blodmat eller griskött och de som följer alla matföreskrifter till punkt och pricka. Den sistnämnda gruppen vill ofta även att deras mat ska tillagas och läggas upp med redskap som inte används till de ordinarie skolmåltiderna. Det finns givetvis även olika grader i vilka judarna följer sina matregler. De elever som inte bryr sig om matföreskrifterna äter de vanliga skolmåltiderna, de elever som inte äter blodmat eller griskött brukar erbjudas vegetarisk mat eller någon slags ersättningskött, vanligen nöt eller kalkonkött. En faktor som försvårar mattillagningen ytterligare är att svinprodukter finns i många olika livsmedel som vanligtvis används vid mattillagning, t.ex. i margarin. Ofta tillagas maten i ett centralkök och skickas sedan ut till skolorna. Det tillverkas mycket specialkost men alla önskemål går inte alltid att möta. De flesta av eleverna som har speciella matkrav brukar dock acceptera ersättningskött i sin måltid, de som inte godtar det får ofta nöja sig med vegetarisk kost istället.⁵⁹

⁵⁴ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 66-68.

⁵⁵ Groth. *Judendomen* (2002), 148-149.

⁵⁶ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 51-55.

⁵⁷ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 53.

⁵⁸ Groth. *Judendomen* (2002), 148.

⁵⁹ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 51-52.

4.5 Idrottsundervisning

De problem som uppstår under och efter idrotten handlar om vad som anses vara anständigt, och som oftast är fallet när det handlar om anständighet så är flickorna hårdast hållna. Muslimska föräldrar och elever reagerar ibland mot olika moment i idrottsämnet, det brukar då handla om att de ogillar att undervisningen är könsblandad, och att flickorna måste idrotta utan huvudduk. Ett annat element i idrotten som muslimer ibland reagerar mot är att flickorna ska vara nakna och duscha med andra flickor, samt att eleverna ska visa sig i badkläder under simundervisningen.⁶⁰ Elisabeth Gerle anser att den problematik som kan uppstå för muslimer under idrottslektionerna beror på gamla traditioner av åtskillnad mellan könen:

Bakom muslimska föräldrars ovilja att låta sina döttrar delta i gymnastik och simundervisning tillsammans med pojkar ligger en lång tradition av att betona könets olikhet och komplementaritet. Det anses utifrån detta tänkande osedligt för flickor att uppträda i gymnastik- eller baddräkt när pojkar och män är närvarande.⁶¹

Värt att tillägga är att även föräldrar till muslimska pojkar kan reagera mot att undervisningen är könsblandad samt att eleverna ska visa sig i badkläder under simundervisningen. Föräldrarnas reaktion grundas då i att pojkarna i undervisningen måste se på flickor i klädsel som anses allt för utmanande.⁶²

Många av de problem som kan uppstå i idrottsämnet kan dock lösas genom kommunikation och kompromisser. Man kan exempelvis låta eleverna bära huvudduk under idrottslektionerna och ha klasserna könsuppdelade åtminstone under simundervisningen.⁶³

4.6 Samlevnadsundervisning

Många föräldrar med en religiös tro ogillar att klasserna är könsblandade under samlevnadsundervisningen, samt upplever att eleverna utsätts för bilder och filmer med olämpligt innehåll. En del föräldrar har också svårt för att samlevnadsundervisningen börjar redan i tredje klass. Vissa muslimska föräldrar anser också att samlevnadsundervisningen uppmanar eleverna till sexuella utsvävningar, något som i deras ögon endast hör äktenskapet till.⁶⁴

⁶⁰ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 57-59.

⁶¹ Gerle, *Mångkulturalism – för vem?* (2004), 61.

⁶² Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 59.

⁶³ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 59.

⁶⁴ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 62-63.

Man kan dock resonera mot en könsuppdelad undervisning med argumentet att man genom att dela upp pojkar och flickor för sig missar en av poängerna med ämnet, nämligen att avdramatisera sexualiteten.⁶⁵

4.7 Musikundervisning

Det finns fall där muslimska föräldrar haft invändningar mot att eleverna på musiklektionerna sjunger kristna sånger och popmusik. Anledningen till att dessa föräldrar opponerar mot popmusiken är att de uppfattar att popmusik uppmuntrar ett omoraliskt beteende hos barnen.⁶⁶

4.8 Darwin och ”Big Bang”

Religiösa föräldrar och elever kritiserar ibland undervisningen om ”Big Bang” och Darwins evolutionslära. Oppositionen hos de religiösa mot dessa inslag i de naturvetenskapliga ämnena är att de själva uppfattar ”Big Bang” och evolutionsteorin som teorier, medan de anser att skolan lär ut dem som fakta. Motståndet beror på att många religiösa människor ser ”Big Bang” och evolutionsteorin som motståndare till deras religions lära om Gud som skapare av världen.⁶⁷

4.9 Religionsundervisningen

Många muslimska föräldrar hyser en ovilja mot att deras barn ska lära sig om andra religioner. I dessa fall handlar det ofta om en misstänksamhet mot skolan i allmänhet, de ser skolan som en institution som man inte kan lita på. Religionsundervisningen uppfattas därför som ett försök att få deras barn att omvända sig och överge islam. Ibland anklagas även skolans läromedel för att ha en negativ eller felaktig bild av islam.⁶⁸

4.10 Läromedel

En del muslimska föräldrar uppfattar den bild av islam som förmedlas i undervisningen som felaktig, de har fått visst medhåll från en läromedelsundersökning utförd av skolverket. Enligt rapporten fokuserar läromedlen i ämnena historia och samhällskunskap alltför mycket på militanta förgreningar av islam, vilket kan ge eleverna en felaktig bild av islam.⁶⁹

⁶⁵ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 62-63.

⁶⁶ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 63.

⁶⁷ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 65-66.

⁶⁸ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 60-61.

⁶⁹ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 61.

Skolverkets projektledare Charlotte Samuelsson anser att ”risken är stor att eleverna får en väldigt negativ bild av islam och det kan naturligtvis leda till främlingsfientlighet”.⁷⁰

4.11 Religiösa friskolor som ett positivt fenomen

De religiösa friskolorna får till skillnad från den kommunala skolan ha en religiös profil.⁷¹ De får dock inte lov att förändra undervisningen i religionsämnet till att bara behandla den på skolan profilerade religionen. De nationella kursplanerna måste följas, även på de religiösa friskolorna. Skolans religiösa profil får inte lov att influera de olika ämnenas objektivitet, undervisningen får inte bli propagerande eller smutskastning. Däremot är det vanligt att religiösa friskolor lägger till ämnen utöver det ordinarie schemat, exempelvis koranläsning eller gudstjänster.⁷² De religiösa friskolorna måste vara öppna för alla elever oavsett trosuppfattning.⁷³ Friskolor kan ansöka om att få ha en egen läroplan, men de flesta väljer att följa den allmänna läroplanen (Lpo94).⁷⁴ Skolverket har som sin uppgift att kontrollera att gällande läroplan efterföljs.⁷⁵ Det finns idag 66 religiösa friskolor i Sverige, av dem är 53 kristna, 10 muslimska och 3 judiska.⁷⁶

Det råder skilda meningar om huruvida religiösa friskolor är ett positivt eller ett negativt fenomen. De som förespråkar religiösa friskolor tar stöd i vad som står i Europakonventionen. Alltså att staten ska ”respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse”.⁷⁷ Enligt Europakonventionen är det alltså helt upp till föräldrarna om deras barn ska få gå i en religiös friskola eller inte. Men alla håller inte med om detta, dessa argument kommer jag behandla i nästa stycke.

Förespråkarna för religiösa friskolor grundar ofta sina argument i att de religiösa skolorna förbättrar möjligheten till integreringen in i det svenska samhället för barn med utländsk härkomst. De hävdar att de religiösa friskolorna bygger upp barnens självkänsla och stolthet över sin etniska och religiösa bakgrund. Resultatet blir att barnen blir tryggare och säkrare i sin identitet, vilket gör att barnen lättare kan ta till sig nya intryck och därigenom lättare integreras i det svenska samhället.⁷⁸ I skolverkets rapport ”Barn mellan arv och framtid” citeras Christer Hedin, som uttalar sig angående integrering i de religiösa friskolorna:

⁷⁰ Wallström. ”Skolverket varnar för kränkande skolböcker”(2006), 13.

⁷¹ <http://www.skolverket.se/sb/d/379/a/961>(061109)

⁷² Berglund, *Muslimska friskolor* (2004), 35.

⁷³ <http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0607&skolform=11&infotyp=2&id=11>(061109)

⁷⁴ <http://www.skolverket.se/sb/d/379/a/961>(061109)

⁷⁵ Gerle, *Mångkulturalism – för vem?* (2004), 173.

⁷⁶ Nyberg & Swanberg ”Populära - och hårt kritiserade”(2006), 8.

⁷⁷ <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/1009F7DB-87E3-4056-8E17-8A8A41768BA7/0/SwedishSuédois.pdf> (061030)

⁷⁸ Skolverket, *Barn mellan arv och framtid* (1997), 36.

Det finns en oro för att invandrare isoleras i friskolor. Men risken att isoleras finns också i den kommunala skolan. Kamraterna kanske inte accepterar dem helt. De har inte samma möjligheter att bjuda hem kamrater - eller åtminstone kan de uppfatta det så själva. Deras föräldrar ser med misstänksamhet på det som sker och lärs ut i skolan. Ingen förklarar för dem vad som händer där och försöker få dem förstående. Språksvårigheter kan hindra invandrarelever från att klara skolan lika bra som kamrater från svenskspråkiga hem. På alla dessa punkter kan den muslimska skolan vara ett bättre alternativ, under förutsättning att den ser som sin uppgift att föra in de unga i samhället.⁷⁹

Man kan också argumentera för religiösa friskolor genom att hävda att de religiösa eleverna är hårt ansatta i den kommunala skolan. En undersökning gjord av "Forum för levande historia" visar hur muslimska elever blir behandlade i den svenska skolan, 16 procent av de elever som benämner sig som muslimer blev retade, 7 procent blev utfrysta och 1,4 procent blev slagna.⁸⁰ Många föräldrar anger att de placerat sina barn i religiösa friskolor för att de inte ska vara utsatta på grund av sin tro. Just tron är det främsta skälet att föräldrarna placerat sina barn i religiösa friskolor, det är skolans religiösa profil som lockat mest enligt dessa föräldrar.⁸¹ Anledningen till det tror Martin Ingvarsson, rektor på den kristna Vasaskolan är att "här finns en annan acceptans – det är okej att ha en tro. Det är det inte överallt".⁸²

Skolverket har undersökt huruvida de elever som går på religiösa friskolor skulle få sämre förberedelse för livet efter skolan, än de elever som går i den kommunala skolan. Men Skolverkets undersökning kunde inte påvisa några sådana effekter, det finns alltså inga belägg för att de elever som går på en religiös friskola skulle få några "uppenbara eller akuta negativa effekter senare i livet".⁸³

5. Rätten från religion i den svenska skolan

5.1 Religiösa friskolor som ett negativt fenomen

De som ställer sig negativa till religiösa friskolor brukar ofta hävda barnens rätt till tankefrihet och religionsfrihet som står skriven i barnkonventionen.⁸⁴ De anser att barnens rätt till tankefrihet och religionsfrihet kränks i de religiösa friskolorna, där de påtvingas ett visst synsätt och en viss religion. "Varför startar man en religiös skola om målet inte är att påverka

⁷⁹ Skolverket, *Barn mellan arv och framtid* (1997), 37.

⁸⁰ Ledare. "Bekämpa rädslan för islam" (2006), 2.

⁸¹ Skolverket, *Barn mellan arv och framtid* (1997), 20.

⁸² Swanberg. "De religiösa diskussionerna tar inte rast på Vasaskolan" (2006), 11.

⁸³ Skolverket, *Barn mellan arv och framtid* (1997), 30.

⁸⁴ http://www.unicef.se/fakta/barnkonventionen/barnkonventionen_hela_texten/ (061114)

eleverna?” undrar Mette Fjelkner, ordförande i Lärarnas riksförbund.⁸⁵ Fjelkner utvecklar sitt resonemang:

Skolan som samhällsinstitution måste sätta barnets bästa och barnets rättigheter i centrum. Det är samhällets skyldighet att genom professionella lärare och ett tydligt regelverk se till att så är fallet. Först i andra hand kan övriga intressen beaktas.⁸⁶

Barnens rätt att bilda sig en egen uppfattning, att slippa politisk eller religiös indoktrinering, borde här gå före föräldrars önskemål om en konfessionell inriktning på skolverksamheten.⁸⁷

Ett annat argument mot de religiösa friskolorna och särskilt mot de muslimska friskolorna är att man anser att de isolerar eleverna från omvärlden och därigenom försvårar en integrering in i det svenska samhället.⁸⁸ Elisabeth Gerle anser dock detta inte att är någon självklarhet:

Intressant nog kan man alltså argumentera både för och emot muslimska friskolor utifrån samma värde, nämligen integrering i det nya landet.⁸⁹

Några av de lärare som deltog i skolverkets undersökning om de elever som går på religiösa friskolor skulle få sämre förberedelse för livet efter skolan, än de elever som går i den kommunala skolan uttryckte dock oro över att de muslimska friskolorna kanske är *för* trygga. Eleverna i dessa skolor bor och lever ofta i en segregerad miljö. Risken med de muslimska friskolorna enligt de oroad lärarna, är att skolan kanske skapar en alltför stor trygghet i denna miljö, vilket leder till problem när eleverna ska integreras i det stora samhället. Resultatet kan då bli att de forna eleverna får svårare att klarar av att lämna den segregerade miljö de vuxit upp i.⁹⁰

Gerle finner att de ideal som råder på vissa religiösa friskolor stämmer dåligt överens med de demokratiska ideal som förespråkas i läroplanen (Lpo94).⁹¹ I Lpo94 står:

Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet. Den skall utveckla deras förmåga att ta ett personligt ansvar. Genom att delta i planering och utvärdering av den dagliga undervisningen och få välja kurser, ämnen, teman och aktiviteter, kan eleverna utveckla sin förmåga att utöva inflytande och ta ansvar.
92

⁸⁵ http://www.rfsu.se/ingen_insyn_i_guds_skolor.asp (061127)

⁸⁶ <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=572&a=537439&previousRenderType=2> (060931)

⁸⁷ <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=572&a=537439&previousRenderType=2> (060931)

⁸⁸ Berglund, *Muslimska friskolor* (2004), 43.

⁸⁹ Gerle, *Mångkulturalism – för vem?* (2004), 41.

⁹⁰ Skolverket, *Barn mellan arv och framtid* (1997), 37.

⁹¹ Gerle, *Mångkulturalism – för vem?* (2004), 150.

⁹² Skolverket, *Lpo94* (1994), 5.

Gerle uttrycker tvivel om huruvida läroplanens (Lpo94) ideal verkligen efterföljs i alla religiösa friskolor, ”hur ska man kunna bedriva undervisning i demokratiska arbetsformer om man samtidigt vill värna traditionell föräldramakt och lärarauktoritet?”⁹³

Ytterligare ett argument mot de religiösa friskolorna är, att om många elever av utländsk härkomst söker sig till de religiösa friskolorna så förlorar den kommunala skolan sin mångfald. Den kommunala skolan är då inte längre en mötesplats för elever med olika bakgrund.⁹⁴

Karin Borevi sammanfattar debatten om de religiösa friskolorna på följande sätt:

Antingen betonar man att det är föräldrarna som har störst förmåga att veta sina barns bästa, och även rätt att bestämma över sina barns fostran och utbildning. Eller så betonar man att staten måste ta ett ansvar för att garantera barnens rättigheter till en viss undervisning.⁹⁵

5.2 Religiösa högtider och skolavslutningar

Många icke-kristna föräldrar och ibland även eleverna själva ifrågasätter firandet av kristna högtider i skolan. Detta har lett till att rektorerna och skolverket har fått omvärdera huruvida kristna inslag såsom adventsfirande i kyrkan hör hemma i den svenska skolan eller inte. I flera fall har rektorer valt att inte genomföra ett traditionellt adventsfirande, då med utgångspunkt att alla elever ska kunna delta. Dessa beslut har i många fall lett till att föräldrar blivit upprörda över att deras barn inte får uppleva ett traditionellt adventsfirande i skolan.⁹⁶ Men Margit Jönsson, skolchef i Kärra-Rödbo tillbakavisar föräldrarnas kritik med hänvisning till att de endast behöver ta sina egna barn i beaktande:

Som förälder har de att ta hänsyn till en eller två enskilda individer. Skolan däremot måste vara försiktig med tanke på alla barn.⁹⁷

De rektorer som inte delar Margit Jönssons uppfattning utan väljer att genomföra ett traditionellt adventsfirande ställs istället inför problemet vad man ska göra med de elever som inte vill delta i ett traditionellt adventsfirande. Frågan blir då om eleven trots allt ska vara med, eller om eleven inte ska behöva delta. Ett exempel på en religiös grupp som drabbas vid firandet av kristna högtider är Jehovas vittnen. Jehovas vittnen firar inte några högtider som de inte anser har förankring i bibeln, exempelvis jul, påsk och födelsedagar. Födelsedagsfirande och pyssel vid jul och påsk innebär därför ett

⁹³ Gerle, *Mångkulturalism – för vem?* (2004), 56.

⁹⁴ Berglund, *Muslimska friskolor* (2004), 43.

⁹⁵ Borevi, *Religion i skolan* (1997), 58.

⁹⁶ Isemo. ”Rektorn stoppade julspel – men barnen åkte ändå”(2006), 4.

⁹⁷ Isemo. ”Rektorn stoppade julspel – men barnen åkte ändå”(2006), 4.

utanförskap för de elever som är med i Jehovas vittnen, då de inte får lov att delta i sådana aktiviteter.⁹⁸

Skolavslutningen är antagligen ännu mer omtvistad än de religiösa högtiderna. Skolavslutningar har sedan länge genomförts i kyrkans regi, ofta en präst som håller en predikan innan elevernas sommar- eller jullov börjar. Men många ifrågasätter numera denna tradition och undrar varför elever som inte är religiösa eller som har en annan religiös tro ska behöva fira sin skolavslutning i en kyrka och behöva lyssna till en kristen predikan, samt sjunga kristna psalmer.⁹⁹ Skolverket har uttalat sig i frågan och har klargjort att om skolavslutningen är obligatorisk så gäller samma krav som vid ordinarie undervisning. Skolan ska alltså erbjuda en skolavslutning som inte utsätter eleverna för en ”ensidig påverkan för den ena eller den andra trosinriktningen”.¹⁰⁰ Men om huvudfokus i skolavslutningen är tradition och gemenskap, och alltså inte religiösa inslag så anser skolverket att det kan vara ”försvarligt” att fira skolavslutningen i kyrkan, särskilt om man saknar en annan lämplig lokal.¹⁰¹

5.3 Jämlikhet

Jämlikhetsfrågan kan vara känslig för många muslimer, då de ofta känner sig angripna och oförstådda. Kvinnliga lärare kan ibland ha svårt att få muslimska pojkar att lyssna och respektera henne som lärare. Eleverna anser i dessa fall att de inte behöver lyssna på lärarinnan eftersom hon är kvinna. En sådan åsikt har man dock stora svårigheter att få stöd för i koranen. Det finns muslimer som anser att kvinnor och män är lämpade att ha olika roller i samhället, men en vanlig åsikt bland muslimer i Sverige är numera att även kvinnor kan ha i stort sätt vilken roll de vill i samhället.¹⁰² I skollagen och läroplanen (Lpo94) står det tydligt framskrivet att de svenska skolorna och dess personal ska arbeta aktivt för att främja jämlikhet mellan könen. Det kan dock uppstå problem när föräldrarnas åsikter om vilka roller som är lämpliga för en kvinna inte stämmer överens med de jämlikhetsideal som förespråkas i skolan, i enlighet med skollagen och Lpo94.¹⁰³

⁹⁸ <http://sv.wikipedia.org> (061220) för fullständig Internetadress se ” Uppslagsverket wikipedia, om Jehovas vittnen” i litteraturförteckningen.

⁹⁹ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 74.

¹⁰⁰ <http://www.skolverket.se/sb/d/467/a/2321> (061215)

¹⁰¹ <http://www.skolverket.se/sb/d/467/a/2321> (061215)

¹⁰² Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 68-69.

¹⁰³ Utbildningsdepartementet, *Skollagen* (1997), 1 kap 2 §. och Skolverket, *Lpo94* (1994), 3.

5.4 Religionsundervisningen

Enligt den nationella kursplanen för religionskunskap ska eleverna ha uppnått vissa mål när de slutar nionde klass och avslutar sina studier i grundskolan. I denna kursplan står bland annat att eleverna ska:

- ha kunskaper om kristendomens påverkan på det svenska samhället, dess grundläggande värderingar, traditioner, konst och litteratur,
- ha kunskap om symboler, riter, centrala berättelser och trosuppfattningar i några världsreligioner samt om grundtankar och uttrycksformer i några andra livsåskådningar.¹⁰⁴

Genom hela kursplanen är kristendomen den enda religion som särskilt skrivs fram, de övriga religionerna buntas ihop i en grupp och kallas de övriga världsreligionerna. Värt att notera är också att det står i kursplanen att eleverna ska ha kunskap i ”några världsreligioner”, vilket skulle kunna innebära att en religionslärare i högstadiet helt enkelt väljer att inte ta upp islam i undervisningen, utan istället nöjer sig med att belysa judendomen, hinduismen och buddhismen. Eftersom kristendom är den enda religion som är särskilt framskriven i kursplanen så är den åtminstone i teorin den enda religion som tvunget måste tas upp i undervisningen. Karin Borevi konstaterar att kristendomen har en särställning i den svenska skolan, kristna ”symboler, traditioner och värderingar” har fortfarande stor betydelse i skolmiljön.¹⁰⁵ Det är inte bara religionsämnet som berörs av denna brist på neutralitet. Som tidigare nämnts har skolverket utfört en läromedelsundersökning och funnit att läromedlen i ämnena historia och samhällskunskap fokuserar alltför mycket på militanta förgreningar av islam, vilket kan leda till att eleverna får en negativ bild av religionen.¹⁰⁶

5.5 Neutral undervisning

Elisabeth Gerle är kritisk mot bilden av att kunskaper som förmedlas i skolmiljön skulle vara objektiva eller neutrala.¹⁰⁷ Hon anser att den objektiva undervisningen som sägs bedrivas i den kommunala skolan bygger på att vissa ”värdetraditioner premieras framför andra”, undervisningen kan därför inte kallas för objektiv.¹⁰⁸ En uppfattning som hon delar med Kjell Härenstam som anser att hans egen undervisning givetvis påverkas och präglas av hans tidigare erfarenheter.¹⁰⁹ Härenstam belyser detta ytterligare då han refererar till Gunilla Svingby som i sin bok ”Sätt kunskapen i centrum” hävdar att:

¹⁰⁴ <http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0607&infotyp=24&skolform=11&id=3886&extralid=2087> (061109)

¹⁰⁵ Borevi. *Religion i skolan* (1997), 49.

¹⁰⁶ Otterbeck. *Islam, muslimer och den svenska skolan* (2000), 61.

¹⁰⁷ Gerle, *Mångkulturalism – för vem?* (2004), 53.

¹⁰⁸ Gerle, *Mångkulturalism – för vem?* (2004), 103.

¹⁰⁹ Härenstam. *Kan du höra vidhästen?* (2000), 115.

Den slutsats som kan dras är att kunskap i skolan inte är ett helt igenom neutralt begrepp. Ett val görs alltid. Vissa ting väljs ut som värdefull kunskap medan annan väljs bort.¹¹⁰

Elisabeth Gerle ifrågasätter om ”undervisning utan värderingar verkligen är möjlig? Är den önskvärd? Handlar det inte snarare om vilka värden skolan ska bygga på”.¹¹¹ Även Kjell Härenstam ser hellre att man har som mål med läromedelsurvalet att de ska belysa ”så många sidor som möjligt”, istället för att ens försöka få objektiv information i läromedlen.¹¹²

5.6 En färgad läroplan

I läroplanen (Lpo94) står att läsa:

Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.¹¹³

Religionsfilosofen Stefan Andersson ifrågasätter dock om kristen etik och västerländsk humanism är möjliga och fruktbara att föra samman. Han undrar också hur den kristna människosynen ser ut, och hur ser den kristna etiken på exempelvis homosexualitet eller abort? Andersson anser att det finns alltför många synpunkter på hur den kristna etiken bör se ut för att kunna skriva om den i ett styrdokument i skolan som en bestämd företeelse. Om man trots detta skulle försöka förena denna kristna etik med västerländsk humanism så är detta enligt Andersson inte helt oproblematiskt. Den kristna synen på exempelvis homosexualitet, abort och dödshjälp stämmer dåligt överens med de humanistiska idéerna om individens eget förnuft och självbestämmande.¹¹⁴

Sammanfattningsvis kan man konstatera att de rådande regelverken som omfattar religionsfriheten främst fokuserar på rätten till religion. Undantaget är läroplanen (Lpo94), som främst inriktar sig på rätten från religion. Slutligen kan man också konstatera att varken de som betonar rätten till eller de som betonar rätten från religion är helt nöjda med hur religionsfriheten fungerar i praktiken i den svenska skolan.

¹¹⁰ Härenstam. *Kan du höra vidhästen?* (2000), 132.

¹¹¹ Gerle, *Mångkulturalism – för vem?* (2004), 53.

¹¹² Härenstam. *Kan du höra vidhästen?* (2000), 134.

¹¹³ Skolverket, *Lpo94* (1994), 3.

¹¹⁴ <http://www.teol.lu.se/rit/pdf/7/andersson.pdf> (061109)

Del II

6. Empirisk del

I följande del av arbetet kommer jag inledningsvis att beskriva den metod jag använt mig av vid mina empiriska studier. Därefter kommer jag att redogöra resultatet av de intervjuer jag utfört, för att sedan analysera och jämföra intervju svaren.

6.1 Metod

6.1.1 Urval

Jag har utfört intervjuer med fyra rektorer som arbetar i grundskolor i Göteborgsområdet. Två av rektorerna arbetar på religiösa friskolor. De två religiösa friskolorna var Katolska skolan och Römosseskolan, som är en muslimsk friskola. De övriga två rektorerna arbetar på kommunala skolor, en av dem arbetar på Tynneredsskolan i Västra Frölunda och den andra rektorn som önskar vara anonym arbetar på en skola som jag hädanefter kommer att kalla ”anonyma skolan”. Jag har valt att intervju rektorer eftersom de har det yttersta ansvaret för skolverksamheten på sina respektive skolor. Det är rektorerna som fattar beslut om det exempelvis ska vara tillåtet för eleverna att bära heltäckande huvudduk i deras skola. Urvalet av rektorer och skolor har berott på tidigare kontakt på Katolska skolan från den verksamhetsförlagda utbildningen i min lärarutbildning. Römosseskolan valde jag för att jag ville ha med en muslimsk friskola i min undersökning, då flera av de problem med religiös bakgrund som kan uppstå i skolmiljön uppstår mellan muslimer och den svenska skolan, vilket blir tydligt i ”del I” i arbetet. Römosseskolan är den enda muslimska friskolan som jag funnit i Göteborgsområdet, därför blev valet av Römosseskolan enkelt. De två kommunala skolorna som omfattas i intervjuerna har valts ut med hjälp av telefonkatalogens index över skolor i Göteborgsområdet. Flera rektorer på kommunala skolor avböjde en intervju med anledning av tidsbrist från deras sida, men rektorerna på Tynneredsskolan och ”Anonyma skolan” ställde upp på intervju. Att jag valt att intervju två rektorer på kommunala skolor grundas i att de ska fungera som motvikt mot de två religiösa friskolorna, för att jämförelsen dem emellan skulle bli rättvis. Anledningen till att jag enbart intervjuat rektorer som arbetar i grundskolan beror på att jag valt att inrikta mitt arbete främst mot grundskolan. Detta val har jag gjort med anledning av att grundskolan omfattas av skolplikten, vilket innebär att man som barn är tvingad att delta i undervisningen på grundskolan. Till skillnad från gymnasieskolan som är en frivillig skolform. Samtliga rektorer som intervjuats har blivit informerade om vad arbetet handlar och vilket syftet var med intervjun. De har även informerats om att de haft möjlighet att avbryta sin medverkan i intervjun när som helst under

intervjun. Rektorerne har också haft möjlighet att få vara anonyma i rapporten, vilket en av dem önskade vara.

6.1.2 Datainsamlingsmetoder

Intervjuerna kan klassas som halvstrukturerade. Detta eftersom jag använt mig av fasta frågeområden och fasta frågor, men jag följde även upp rektorernas svar med följdfrågor. De frågeområden jag tog upp i intervjuerna var: religionens roll på respektive skola, religionsgrundad problematik i skolan, religionsfriheten och dess principer, respektive rektors uppfattning om religiösa friskolor, skillnader mellan religiösa friskolor och den kommunala skolan, barnens eller föräldrarnas rätt till religionsfrihet. Samtliga frågor finns att tillgå i bilagor under rubriken bilaga 1.

6.1.3 Procedur

Samtliga intervjuer har ägt rum i enskilt rum med rektorn på respektive skola. Intervjuerna har varit individuella och har tagit mellan 30 minuter till två timmar. Jag har valt att endast anteckna intervjuvaren under intervjun. Anledningen till detta är man enligt Bo Johansson och Per Olov Svedner i en strukturerad intervju ”ofta nöjer man sig med att anteckna svaren”, och denna form av registrering av intervjuvaren har passat mig bra.¹¹⁵

6.1.4 Databearbetning och tillförlitlighet

Samtliga intervjuer har utförts av författaren ensam tillsammans med berörd rektor. Alla rektorer har initialt besvarat samma frågor, men rektorerna i de religiösa friskolorna har besvarat frågor utöver dessa initiala frågor. De frågor som endast ställdes till rektorerna på de religiösa friskolorna berörde verksamheten på respektive skola, grundat i att de var just religiösa friskolor. Därför ställdes dessa frågor endast till rektorerna i de religiösa friskolorna.

6.1.5 Brister

Att jag endast valt skolor i Göteborgsområdet kan ses som en brist i arbetet, men det ger samtidigt ett mer regionalt perspektiv. Det har dessutom inneburit mer begränsade restider till de respektive skolorna. Att jag endast har valt att intervjua fyra rektorer kan också ses som en brist, men jag var tvungen att göra en begränsning av antalet intervjuer och genom att välja en kristen och en muslimsk friskola ansåg jag att jag berörde de religiösa grupper som arbetet

¹¹⁵ Johansson & Svedner. *Examensarbetet i lärarutbildningen* (2004), 25.

fokuserar på. Detta begränsade urval gör dock att jag inte kan dra några generella slutsatser, utan bara dra slutsatser om respektive skola.

7. Resultat av intervjuer

7.1 Römosseskolan

Abdirisak Waberi är rektor på Römosseskolan, som är en muslimsk friskola i stadsdelen Gunnared i Göteborg. Det går 340 elever i skolan fördelade från förskoleklass till nionde klass.

Waberi berättar att det ”tyvärr” bara går muslimska elever på skolan, han hoppas att elever med andra trosuppfattningar ska söka sig till skolan så småningom. Det finns dock personal som är kristna eller humanister. Waberi förklarar att man på skolan kan känna av en gemenskap mellan de troende, oavsett om de delar samma trosuppfattning eller ej. De har ändå något gemensamt, sin religiositet.

Waberi tycker sig kunna se elevernas religiositet i deras klädval, kostvanor och fritidsaktiviteter, ”hela livet präglas av religionen”.¹¹⁶ Han ser inte religionen eller dess uttryck som problem för skolverksamheten. Dock tvekar Waberi angående användandet av heltäckande huvudduk i klassrummet. Han förklarar att de hittills inte har behövt ta ställning i frågan, men Waberi säger att han inte tror att det skulle fungera i praktiken. ”Läraren måste kunna se elevens ansikte i klassrummet”.¹¹⁷ Men han tillägger att om frågan skulle dyka upp så ska varje fall utredas separat. Waberi förklarar att han inte bryr sig om hur eleverna klär sig, men poängterar att det är viktigt att läraren kan identifiera eleverna, inte minst vid provtillfällen. Samt att lärarna behöver se elevernas ansikte för att kunna se hur de mår. Waberi tycker dock att det är underligt att det pratas så mycket i Sverige om hur muslimer klär sig. ”I Europa borde man inte tala om klädsel, om man får ligga naken på en strand borde det vara OK att vara helt täckt”.¹¹⁸

I skolbespisningen på Römosseskolan serveras halal-kött, men aldrig fläskkött, vilket beror på skolans muslimska profil.

Waberi berättar att skolan har duschkabiner som används efter idrotten så att elever inte ska vara tvungna att visa sig nakna. Det gör dock att duschningen tar lite längre tid, men Waberi poängterar vikten av att respektera människors tro. I idrottsundervisningen är klasserna könsuppdelade, något som Waberi inte ser som konstigare än att män och kvinnor på elitnivå idrottar var för sig. Om elever inte vill delta i simundervisningen låter skolan dem sköta simundervisningen på sin fritid, men eleverna kommer att avkrävas ett intyg om barnens

¹¹⁶ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹¹⁷ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹¹⁸ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

simduglighet. Intyget skickar skolan sedan vidare till kommun och skolverket. Waberi säger att det inte är någon idé att skolan kämpar och sliter för att få eleverna att delta i simundervisningen, då är det bättre om de får klara av det själva. ”Vi erbjuder, men kan inte tvinga”.¹¹⁹ Likadant är det med elever som inte vill delta i något av de obligatoriska skolmomenten, exempelvis idrott eller religion. Waberi förklarar att man inte kan tvinga eleverna att vara med, men de får heller inget betyg i det ämne de missat. Givetvis förs det en diskussion med elev och föräldrar innan man låter det gå så långt.

Waberi berättar att även samlevnadsundervisningen är könsuppdelad, detta beror på att pojkarna och flickorna har behov av olika slags undervisning i ämnet, samt att eleverna ska våga ställa frågor. Hittills har ingen bett att få slippa samlevnadsundervisningen, men om så var fallet så måste man utgå från individen och försöka ta reda på varför eleven inte vill delta. Alla är olika och om eleverna ska lära sig acceptera andra så måste eleven själv först bli accepterad som den eleven är.

Angående elever som inte vill delta i undervisningen om ”Big Bang” och om Darwins evolutionslära, säger Waberi: ”Vi skiljer på vad som är tro och vad man ska lära sig. Man kan alltid lära sig för att kunna ifrågasätta”.¹²⁰ Men elever som trots detta inte vill delta i undervisningen går miste om det aktuella betyget.

Om en konflikt skulle uppstå där föräldrarna och eleven har olika åsikter om ifall barnet ska klä sig enligt deras religiösa tradition, eller vilken mat barnet ska äta i skolan så skulle Waberi först och främst försöka få eleven och föräldrarna att komma överens. Men skulle inte det lyckas så skulle skolan följa föräldrarnas anvisningar, helt enkelt eftersom de är juridiskt ansvariga för barnet. Waberi ser föräldrarnas möjliga val av en religiös friskola åt sina barn som en självklarhet och en grundläggande rättighet. Han uttrycker frustration över att många anser att den svenska staten ska lägga sig i beslut som är föräldrarnas ensak. ”Barnen ska uppfostras enligt familjens traditioner, föräldrarna fattar alla val åt sina barn”.¹²¹ Det är först om föräldrarna bryter mot lagen som staten ska engagera sig, men i övrigt ser Waberi barnen endast som föräldrarnas angelägenhet.

Anledningen till att föräldrar och barn väljer att söka sig till Römosseskolan är enligt Waberi främst skolans profil, på Römosseskolan skapas trygghet för eleverna och deras tro, förklarar Waberi. Han tror inte att det är någon risk för att barn känner sig pressade till en muslimsk tro, detta trots att en sådan tro aktivt uppmuntras på skolan. Waberi förklarar att det är på grund av deras muslimska tro som de sökt sig till skolan.

Waberi anser att både rätten till och rätten från religion är två lika viktiga principer med religionsfriheten. Han tycker dock inte att religionsfriheten fungerar i praktiken i den kommunala skolan, eftersom det inte finns tillräckligt med tolerans där. ”Bär man slöja så är

¹¹⁹ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹²⁰ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹²¹ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

man förtryckt, även om flickan själv säger att det är hennes val.”¹²² Enligt Waberi tror man på den kommunala skolan att detta är något som flickan fått lära sig att säga och att flickans val att bära huvudduk inte alls är hennes val, ”man dumförklarar en hel grupp”.¹²³ På Römosseskolan liksom på andra religiösa friskolor får man dock lov att tro, ”vi möter elevernas tro, accepterar den och ifrågasätter den inte”.¹²⁴ Waberi säger sig se en trend i samhället där religion ses som något farligt och dumt. Men Waberi betonar vikten av att man får lov att ha sin tro, även i skolan. ”Elever ska inte behöva vara rädda för att säga att de är religiösa, man mår inte bra av att dölja vem man är”.¹²⁵ På de religiösa friskolorna stärks elevernas religiositet, dock finns det tyvärr de skolor som lär ut att de har den enda sanningen. Waberi ser dock inga problem med att undervisa icke-konfessionellt på en religiös skola, ”det gör vi varje dag”.¹²⁶

Waberi berättar att skolverket brukar granska Römosseskolan ungefär vart annat år, vilket är mycket oftare än de kontroller de kommunala skolorna utsätts för. Men Waberi välkomnar skolverkets inspektioner och tycker att de är positiva eftersom de garanterar skolans kvalitet.

På Römosseskolan använder man sig av samma kursplaner och läroplan som man använder i den kommunala skolan (Lpo94). Skolan har dock valt att lägga till islam på schemat, dessutom undervisar man i arabiska på skolan, men dessa lektioner ligger utanför schemat. När islams lära och skolans styrdokument inte stämmer överens så förklarar lärarna vad islam säger, samt redogör för hur skolan och samhället i stort ser på ämnet. Homosexualitet är exempelvis något som beskrivs i islams skrifter som en felaktig sexualitet, men ”vi lär ut på skolan att alla människor har samma rättigheter och är likvärdiga. Vi äger inte rätten att ändra texterna, vi väljer då att inte tillämpa texten.”¹²⁷

7.2 Katolska skolan

Paddy Maguire är rektor på Katolska skolan av Notre Dame. Skolan är en religiös friskola och det religiösa budskapet är katolskt. Katolska skolan ligger i stadsdelen Örgryte i Göteborg, på skolan går nästan 500 elever i klasser från förskolan till nionde klass.¹²⁸

Maguire berättar för mig att många religioner finns representerade bland skolans elever, katolicism, islam, judendom och protestantism. Maguire förklarar att anledningen till att t.ex. muslimer väljer att skicka sina barn till Katolska skolan är att de hellre ser att barnens skola har en annorlunda religiös profil än vad de själva har, än att skolan inte har någon religiös profil alls. 65 % av de elever och föräldrar som söker sig till deras skola gör det för att de

¹²² Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹²³ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹²⁴ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹²⁵ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹²⁶ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹²⁷ Intervju med Abdirisak Waberi (061208)

¹²⁸ <http://www.katolska.com/> (061124)

söker en kristen livssyn hos skolan, uppskattar Maguire. De övriga skälen för att söka sig dit är enligt Maguire skolans mångkulturalitet och dess goda rykte.

Den katolska tron märks av i skolan på de många religiösa bilder och symboler som finns överallt i skolan. Jesus och Maria är avbildade på många ställen, i varje klassrum finns ett krucifix och vägg i vägg med matsalen ligger skolans kapell. I kapellet firas frivilliga gudstjänster, de elever som inte vill vara med får arbeta med parallellklassen under gudstjänsten. Morgonbön och samlingar som har religiöst innehåll ingår också i vardagen.

Maguire berättar att skolan inte haft några konflikter med elever eller föräldrar som velat att eleven skulle bära huvudduk i skolan. Maguire anser att viljan att bära huvudduk kan orsaka konflikter i den svenska skolan, men på deras skola är det tillåtet att bära huvudduk om eleverna önskar det. En heltäckande huvudduk såsom en niqab eller en burqa är däremot inte tillåtet. Detta har dock aldrig blivit ett problem på den katolska skolan. Maguire förklarar vidare att när elever söker till deras skola så informeras föräldrarna och eleven om vilka ideal som skolan står för och hur undervisningen ser ut. De föräldrar som inte vill att deras barn ska delta i alla moment i skolan, exempelvis religionsundervisningen rekommenderas att söka sig till en annan skola. Maguire förklarar att inga elever får undantas någon del av den obligatoriska undervisningen.

Speciella matkrav på grund av religiös uppfattning är enligt Maguire inget problem på Katolska skolan eftersom skolan beställer in mat, därför kan skolmåltiderna lätt anpassas efter olika önskemål. Om eleven och föräldrarna har olika önskemål om t.ex. kosten i skolan så försöker man alltid från skolans sida lösa konflikten genom att samtala med både elev och föräldrar för att försöka finna en lösning.

Maguire anser att barnkonventionen inte uttrycker att barnen ska ha frihet från religion, utan endast rätt till religion. Däremot tycker Maguire att det barnen ska lära sig är att kunna ta ställning i religiösa frågor och att de lär sig att ha ett kritiskt tänkande, något som barnen kan lära sig lika bra på en religiös friskola som på en kommunal skola. Maguire bedömer att föräldrarnas rätt att välja utbildning åt sina barn väger tyngre än möjligheten att föräldrarnas val av skola kan påverka barnens religiösa uppfattning.

Religionsfrihet ser Maguire som frihet till religion, vilken hon anser vara den viktigaste principen med ordet. Maguire anser dock att det i de kommunala skolorna fokuseras framförallt på friheten från religion. Hon berättar att flera lärare på hennes skola uttryckt glädje över att man på den Katolska skolan kan vara som man är, det är tillåtet att vara religiös. Enligt Maguire är ca 98 % av personalen på skolan troende. Trots att Maguire säger att katolsk tro uppmuntras på skolan så tror hon inte att det finns någon risk att eleverna känner sig pressade att anamma den katolska tron. Maguire berättar att hon förra veckan mötte en elev i korridoren som frågade henne:

”Är det OK att inte tro på Gud?”

Varpå Maguire svarade ”javisst!”

Maguire förklarar att katolska skolan är öppen för alla och att möjligheten att vara religiös på skolan är ett erbjudande, inte ett krav. Undervisningen på skolan sker efter läroplanens (Lpo94) riktlinjer, men utöver det informeras eleverna också om vad den katolska kyrkan har för uppfattning i vissa frågor, t.ex. preventivmedel, abort mm.

Maguire tror inte att det går att bedriva icke-konfessionell undervisning i en religiös friskola eftersom hon anser att all undervisning är färgad av lärarens egna åsikter och värderingar. ”Det finns ingen objektiv undervisning. Om en marxist undervisar i religion så präglar hans åsikter också undervisningen”¹²⁹.

Maguire medger att det finns religiösa friskolor som inte följer de gällande regelverken, en del av dem är väldigt dogmatiska. På dessa skolor får man inte lov att vara annorlunda. Men det finns på samma sätt kommunala skolor där eleverna inte accepteras på grund av deras tro. Maguire upplever de religiösa friskolorna som ett positivt fenomen, men de måste följa läroplanen. Hon anser att värdegrunden som finns på religiösa friskolor fungerar som ett enande kitt för eleverna. Hon tycker också att de religiösa friskolorna bryter upp segregationen, särskilt de skolor som aktivt främjar en mångkulturell grupp. Dock kan de religiösa friskolorna medföra negativa effekter när de inte följer läroplanen, inte vill möta andra religioner eller om de är samhällsfientliga. Men friskolorna är, eller har varit under hårdare granskning än de kommunala skolorna. Friskolornas verksamhet har blivit undersökt vart tredje år, medan skolverket endast kontrollerade de kommunala skolorna om någon anmält dem till skolverket. Sedan höstterminen 2005 har dock skolverkets rutiner förändrats, nu ska alla skolor granskas åtminstone en gång vart sjätte år, berättar Maguire.

7.3 ”Anonyma skolan”

Min tredje intervju var med en rektor som önskade vara anonym, jag kommer härnäst kalla rektorn för ”Sofia Andersson”. Andersson är rektor på en kommunal skola i Göteborgsområdet. Skolan har ca 350 elever spridda på stadier från förskolan upp till nionde klass.

Andersson säger att hon är osäker på vilka religioner som är representerade på skolan, men hon vet säkert att det finns elever som är kristna, muslimer och Jehovas vittnen. De religiösa elevernas tro märks av i skolan exempelvis när muslimerna önskar ha särskild kost samt när eleverna som är medlemmar i Jehovas vittnen inte får julpyssla. Andersson beskriver också att det ibland kan vara problem för flickor att få lov av sina föräldrar att följa med på klassresor, åtminstone en del av detta problem tror Andersson kan ha religiös grund. Ett annat tydligt tecken på religiositet hos eleverna är användandet av huvudduk bland de muslimska eleverna. Användandet av huvudduk i skolan ser Andersson inte som något problem. ”En del blir mer troende här än i sitt hemland, de är oroliga för reglerna i det svenska samhället, vad man får

¹²⁹ Intervju med Paddy Maguire (061128)

och inte får göra. Detta gör att de vänder sig än mer till religionen”.¹³⁰ Hon berättar att det gått en muslimsk flicka på skolan som valde att ta av sig sin huvudduk när hon var i skolan. Flickans föräldrar blev dock mycket upprörda när de märkte detta, denna konflikt gick så långt att flickan fick skyddat boende för att komma undan sina föräldrar. Andersson förklarar att flickor som bär huvudduk ibland upplevs som avvikande, en del muslimer försöker undvika detta genom att ersätta sin huvudduk med en mössa. Detta leder dock till att icke-muslimska elever ifrågasätter varför inte de får bära mössa i lektionssalen. Dessa konflikter har man dock kunnat lösa genom att föra en öppen dialog i klassen angående användandet av huvudduk, berättar Andersson. Skolan har ännu ingen policy om heltäckande huvudduk, eftersom frågan inte kommit upp. Men Andersson säger att hon kan tänka sig att om frågan uppstod så skulle det troligen inte bli tillåtet att bära heltäckande huvudduk i skolan.

Andersson upplever inte elevernas religiösa uttryck som något problem för skolverksamheten. ”Det är en planeringsfråga”¹³¹ förklarar Andersson. Om man bara planerar i förväg så kan man lösa många problem innan de uppstår, exempelvis när eleverna åker på utflykter och skolresor är det viktigt att den ansvarige läraren är medveten om och har planerat i förväg vad för slags mat som ska förtäras. I skolbespisningen har de löst den muslimska kosten med att byta ut fläskkött mot oxkött för muslimerna de dagar de serveras fläskrätter i skolbespisningen, övriga dagar äter muslimerna samma mat som resten av eleverna.

Andersson berättar att de på skolan aldrig haft problem med elever eller föräldrar som på grund av religiösa uppfattningar inte vill att eleven ska delta i alla moment på idrotten, delta i religionsundervisningen, delta i samlevnadsundervisningen eller att eleven ska ta del i undervisningen om ”Big Bang” teorin eller undervisning om Darwins teorier om arternas uppkomst. Om sådana önskemål skulle uppstå så får vi lösa dem då förklarar Andersson. Om föräldrarna exempelvis inte vill att deras dotter ska delta i simundervisningen eftersom deras muslimska tro förbjuder dottern att visa upp sig inför pojkar i badkläder, då kan man lösa detta problem genom att dottern får simma på kvällstid med en muslimsk kvinnogrupp. ”Är man flexibel så löser sig det mesta”¹³² säger Andersson. Andersson anser dock att om föräldrarna och barnet har olika uppfattning om huruvida barnet exempelvis ska delta i simundervisningen så lyssnar skolan främst till föräldrarnas önskemål. Helt enkelt eftersom de har ansvaret för barnet, de är vårdnadshavare. Självklart försöker vi först och främst få eleven och föräldrarna att kommunicera och kanske lösa problemet själva, säger Andersson.

Andersson anser att både rätten till och rätten från religion är viktiga principer i begreppet religionsfrihet. Dock anser hon att rätten från religion nog trots allt är den viktigaste principen. Andersson säger att hon har svårt att säga hur religionsfriheten fungerar i praktiken i skolan rent generellt, men på hennes skola så försöker man alltid i möjligaste mån tillvarata

¹³⁰ Intervju med ”Sofia Andersson” (061204)

¹³¹ Intervju med ”Sofia Andersson” (061204)

¹³² Intervju med ”Sofia Andersson” (061204)

synpunkter från elever och föräldrar. Muslimerna på hennes skola får alltid ledigt vid ramadans slut om de så önskar, enligt Andersson fungerar denna extra ledighet utan att ickemuslimska skolkamrater blir avundsjuka och kräver extra ledighet.

Andersson tror att religionsfriheten ser olika ut i de religiösa friskolorna respektive de kommunala skolorna. ”Religiösa friskolor tar inte in vem som helst, en muslimsk friskola tar exempelvis inte emot judar”¹³³ säger Andersson, som dock påpekar att hon inte är helt säker på att det ligger till på detta sätt. I den kommunala skolan får alla ha sin religion, något som Andersson inte anser att man får på alla religiösa friskolor. ”Här har man rätt att ha åsikter, så är det inte på alla religiösa friskolor”¹³⁴. Andersson anser att religiösa friskolor är ett negativt fenomen som inte har några positiva effekter. Hon tycker det är viktigt att man i skolan får träffa människor med olika etnicitet, kultur och religiös övertygelse. Utan dessa olikheter blir man nog mindre accepterande mot andra människors kultur och religion, tror Andersson. Därför anser hon att friskolor är ett negativt fenomen då de samlar en ”sorts” personer i samma skola.

7.4 Tynneredsskolan

Göran Trygg är rektor på Tynneredsskolan som ligger i stadsdelen Frölunda i Göteborg. Tynneredsskolan är en kommunal skola och har 450 elever i årskurserna 6-9.

På Tynneredsskolan finns många religioner representerade Trygg räknar upp kristendom, islam, hinduism, judendom och buddhism. Trygg poängterar att det är viktigt att skolan inte fastnar i gamla kristna hjulspår utan är öppen och lyhörd för elevernas och föräldrarnas önskemål. Trygg som själv är gammal religionslärare rekommenderar alla skolledare att läsa in sig på de stora religionerna så att man åtminstone förstår grunderna i de olika religionerna. Det är viktigt att visa hänsyn och att försöka sätta sig in i andras trosuppfattning och traditioner, säger Trygg.

Trygg berättar att han inte uppfattar heltäckande huvudduk som ett problem i den svenska skolan. Eleverna på Tynneredsskolan får lov att bära huvudduk, om en elev skulle vilja bära en heltäckande slöja t.ex. en burqa så skulle även detta godtas. ”Det är egentligen inte skolans sak att hindra barnet från att bära burqa. Om familjen har en tradition som kräver att dottern bär slöja så kan hon ha två burqor för min skull”.¹³⁵ Om föräldrarna och eleven har olika uppfattning om ifall barnet ska klä sig enligt deras religiösa tradition eller vilken kost barnet ska äta i skolan så säger Trygg att: ”Vi är här för elevernas skull, vi är inga poliser och tänker inte vakta barnen och se till att de följer sina föräldrars önskemål”.¹³⁶

¹³³ Intervju med ”Sofia Andersson” (061204)

¹³⁴ Intervju med ”Sofia Andersson” (061204)

¹³⁵ Intervju med Göran Trygg (061130)

¹³⁶ Intervju med Göran Trygg (061130)

Skolan har ingen egen matlagning utan beställer in mat, därför är det inget problem att anpassa skolmåltiderna efter de behov, religiösa eller ickereligiösa som kan finnas. Trygg berättar att Tynneredsskolan har en idrottsprofil vilket gör att de elever och föräldrar som upplever olika inslag i idrottsämnet som problematiska inte söker sig dit. Uppstår några problem exempelvis med duschningen efter idrotten så löser idrottslärarna dessa problem. Trygg förklarar att en av idrottslärarna även är SO-lärare och har bra koll på de religiösa problem som kan uppstå under idrottslektionerna. Elever som däremot inte vill delta alls i religionsundervisningen på grund av elevens egna eller föräldrarnas religiösa övertygelse, kan efter samtal med berörda parter få en anpassad studiegång, vilket betyder att eleven inte får något betyg i ämnet religion. Trygg berättar att eleverna undervisas i ämnet livskunskap, i vilket samlevnadsundervisning är en del. De problem som har uppstått under samlevnadsundervisningen har kunnat avhjälpas genom att dela upp gruppen i tjej- och killgrupper. Trygg har aldrig fått klagomål från föräldrar som ogillat innehållet i samlevnadsundervisningen, han har bara fått positiv respons. Trygg berättar att "Big Bang" teorin eller Darwins lära om arternas ursprung ska ingå i undervisningen enligt kursplanen. Om en elev inte vill delta i undervisningen på grund av sin eller sina föräldrars religiösa övertygelse så får man försöka finna lösningar. "Låt eleven motbevisa "Big Bang" teorin genom att hämta fram olika argument som talar mot teorin".¹³⁷ Trygg tror dock att de flesta sådana konflikter kan undvikas genom att läraren är lite ödmjuk i sin framställning av sådana ämnen. Läraren kan exempelvis förklara att "detta är en teori, men att alla inte tror så".

Trygg anser att rätten från religion är den viktigaste principen med religionsfriheten, han anser att man måste ha rätt att avsäga sig sin religion. Trygg tycker att religionsfriheten fungerar bra i praktiken. Ämnet religion istället för kristendom har öppnat nya möjligheter, läroplanen (Lpo94) ger läraren möjlighet att anpassa undervisningen efter eleverna och deras behov.

Trygg som tidigare arbetat på en religiös friskola säger att han tror att de flesta eleverna på en religiös friskola har samma religiösa tro som deras skola har. Detta gör att religionslektionerna nog ser annorlunda ut, eleverna förväntas nog ha ett djupare engagemang i de frågor som berör ens egen religion. Detta tror Trygg gör att man kan gå mer på djupet, åtminstone inom den religion skolan profilerar sig genom. På de kommunala skolorna kan man inte förvänta sig ett sådant engagemang från elevernas sida. Religionslektionerna blir därför mer en jämförelse mellan de olika religionerna och lektionerna går alltså inte alls lika mycket på djupet inom vissa frågor som religionslektionerna kan göra på de religiösa friskolorna.

Trygg ser risker i att religiösa friskolor ibland tenderar att bli elitistiska eller sekteristiska. "Det har skett en idealisering av friskolorna, man väljer bort de kommunala skolorna utan att veta vad det är man väljer bort".¹³⁸ Trygg tycker dock att det är bra att man i vårt

¹³⁷ Intervju med Göran Trygg (061130)

¹³⁸ Intervju med Göran Trygg (061130)

sekulariserade samhälle sänder ut signaler om att religionen är viktig. ”Det finns ett behov av att tro på något mer än barnbidrag och folkpension”.¹³⁹ Trygg tror också att föräldraengagemanget generellt är större på religiösa friskolor, än på de kommunala skolorna. Men Trygg anser trots detta att vårt samhälle inte behöver religiösa friskolor som är knutna till ett visst samfund. Trygg hade hellre sett skolor med en klar religionsprofil, med fler lektionstimmar religion och kanske även utökad filosofiundervisning. Sådana ”livsåskådningsskolor” skulle kunna stärka elevernas religiositet utan att vara sekteristiska, eftersom skolan inte är knutna till ett visst samfund.

7.5 Intervjuanalys

När man jämför de fyra skolorna så blir flera likheter tydliga, men också många olikheter. Alla rektorerna ansåg att det inte var några problem att anpassa skolbespisningen efter de religiösa matkrav som elever på respektive skola hade. Samtliga rektorer tillät också att eleverna bär huvudduk på deras skola, men endast Trygg kunde godta att elever bar heltäckande huvudduk på hans skola. Vilket han förtydligar i sitt uttalande om att eleverna kan ha två burqor om de så önskar. Det var endast Trygg som inte ansåg att föräldrarnas ord vägde tyngst i en konflikt mellan dem och eleven gällande exempelvis religiös klädnad, ”vi är här för eleverna skull”.¹⁴⁰ De övriga rektorerna ansåg att man skulle följa föräldrarnas önskemål, eftersom de är barnets vårdnadshavare.

Varken Maguire eller Waberi ansåg att deras skolors religiösa profil samt uppmuntran av denna tro i skolmiljön skulle få eleverna att känna sig pressade att anamma den aktuella tron. Båda rektorerna hävdade att det är på grund av sin religion som eleverna har sökt sig till just deras skola. Men man kan ifrågasätta hur mycket barnen är inblandade i valet av skola, därför borde skolvalet kunna ses som ett sätt för föräldrarna, helt i enlighet med Europakonventionen att överföra sin egen religiositet på sina barn.

Rektorerna hade olika uppfattningar om vilken som är religionsfrihetens främsta princip inom den svenska skolan. Waberi ansåg att rätten till och rätten från religion är två lika viktiga principer med religionsfriheten. Även Andersson tyckte att båda principerna var viktiga, men hon ansåg ändå att rätten från religion var den viktigaste. Trygg delade Anderssons mening och betonade rätten från religion som den främsta principen med religionsfriheten. Maguire var den enda av rektorerna som ansåg att rätten till religion var religionsfrihetens klart viktigaste princip. Det var kanske därför hon hade svårt att se hur man kan tolka barnkonventionens innehåll om barnens rätt till religionsfrihet och tankefrihet till att detta skulle ge barnen rätt att slippa bli ”utsatta” för religion.

Maguire och Waberi klargjorde i sina intervjuer att i undervisningen på deras skolor så följs läroplanen (Lpo94), men man berättar också hur den rådande religionen på skolan ser på

¹³⁹ Intervju med Göran Trygg (061130)

¹⁴⁰ Intervju med Göran Trygg (061130)

de frågor som tas upp. Man kan ifrågasätta huruvida en sådan undervisning är objektiv och icke-konfessionell. Något som Maguire själv medger, hon konstaterar dock vidare att det inte finns någon objektiv undervisning.¹⁴¹ Därför blir det enligt Maguires resonemang omöjligt att följa läroplanens (Lpo94) instruktioner och bedriva icke-konfessionell undervisning, åtminstone i en religiös friskola.¹⁴² Waberi däremot vill inte alls kännas vid komplexiteten i att bedriva icke-konfessionell undervisning på en religiös friskola, detta blir tydligt när han kort och gott konstaterar att icke-konfessionell undervisning bedrivs varje dag på Römosseskolan. Enligt Waberi är det inga problem att skilja på vad som är tro och vad eleverna ska lära sig.

Göran trygg anser att religionsfriheten fungerar bra i praktiken i den svenska skolan. Medan Waberi och Maguire menar att den kommunala skolan fokuserar främst på rätten från religion och är inte tillräckligt tolerant mot religiösa elever. Andersson anser precis tvärt emot Maguire och Waberi. Enligt Andersson får alla elever ha sin religion i den kommunala skolan, vilket hon inte anser att de får i alla religiösa friskolor. Andersson anser dessutom att religiösa friskolor är ett rent negativt fenomen som inte har några positiva effekter. De religiösa friskolorna bidrar enligt hennes mening exempelvis till en utarmning av den kommunala skolans mångfald och till segregering, då man samlar en ”sorts” personer i samma skola.¹⁴³ Maguire är av helt motsatt uppfattning och anser att religiösa friskolor bryter upp segregeringen, särskilt de religiösa friskolor som aktivt främjar en mångkulturell grupp. Andersson backar upp sin argumentation med ett helt felaktigt påstående om att religiösa friskolor inte tar emot elever som inte delar deras religiösa grundsyn. I skollagen står det att läsa om friskolor: ”skolan står öppen för alla barn som enligt denna lag har rätt till utbildning inom motsvarande skolform i det offentliga skolväsendet”.¹⁴⁴

Sammanfattningsvis kan man konstatera att även rektorer kan ha helt olika uppfattning om vad religionsfrihet innebär och vilken skolform som verkligen främjar barnens religionsfrihet.

¹⁴¹ Intervju med Paddy Maguire (061128)

¹⁴² Skolverket, *Lpo94* (1994), 3.

¹⁴³ Intervju med ”Sofia Andersson” (061204)

¹⁴⁴ Utbildningsdepartementet, *Skollagen* (1997), 9 kap 2 §.

8. Slutdiskussion

De fyra rektorerna som jag intervjuat har väldigt skilda uppfattningar om hur religionsfriheten fungerar i praktiken i den svenska grundskolan. Göran Trygg anser att religionsfriheten fungerar bra i praktiken. Han anser att övergången från kristendomsundervisning till religionskunskap, samt de förändringar som Lpo94 har inneburit har gett läraren möjlighet att anpassa sin undervisning efter elevernas behov. ”Sofia Andersson” har svårt att säga hur religionsfriheten fungerar rent generellt i den svenska grundskolan. Men hon upplever att religionsfriheten fungerar bra på hennes skola. Andersson ställer sig däremot skeptisk till hur religionsfriheten fungerar i religiösa friskolor. Anledningen till hennes misstro är att Andersson håller för sant att religiösa friskolor inte tar in vem som helst. Dessutom får alla elever enligt Andersson inte ha vilken tro som helst på de religiösa friskolorna. I de kommunala skolorna däremot får eleverna enligt Andersson ha vilken religion de vill. Paddy Maguire är av motsatt uppfattning. Hon anser att åtminstone eleverna på hennes religiösa friskola verkligen får lov att vara religiösa, medan man i den kommunala skolan främst prioriterar rätten från religion. Abdirisak Waberi har samma inställning till frågan som Maguire. Waberi anser att eleverna på de religiösa friskolorna får lov att tro. Medan han anser att religionsfriheten fungerar dåligt i praktiken på de kommunala skolorna, eftersom han anser att det inte finns tillräckligt med tolerans där.

De flesta regelverk som omfattar religionsfriheten i den svenska skolan behandlar främst rätten till religion. Grundtanken är att alla har rätt till religion så länge man inte bryter mot lagen eller kränker någon annan. Det regelverk som klart skiljer sig från de övriga är läroplanen (Lpo94). I Lpo94 behandlas framför allt rätten från religion och det står klart framskrivet att den allmänna skolverksamheten ska vara icke-konfessionell. De rektorer jag intervjuat hade delade meningar om vilken som är religionsfrihetens främsta princip inom den svenska skolan, rätten till religion eller rätten från religion? Abdirisak Waberi anser att rätten till och rätten från religion är två lika viktiga principer med religionsfriheten. Paddy Maguire anser att rätten till religion är den klart viktigaste principen. ”Sofia Andersson” menar att båda principerna är viktiga, men att rätten från religion väger tyngst. Även Göran Trygg anser att rätten från religion är den viktigaste principen med religionsfrihetsbegreppet. Han grundar sitt argument i att man måste ha rätt att avsäga sig religionen.

I Sverige råder religionsfrihet i den bemärkelse att man får lov att tro på vad man vill, detta skulle jag dock snarare kategorisera som åsiktsfrihet. Religionsfriheten måste enligt min mening även inbegripa rätten att få utöva sin religion, problem uppstår dock när denna rätt krockar med den lika viktiga rätten från religion. De båda principerna är i min mening lika viktiga, men jag anser att de i praktiken är oförenliga. Man kan inte ha den ena utan att inskränka på den andra. Detta gör det givetvis svårt att redogöra för hur religionsfriheten fungerar i den svenska grundskolan. Men av de litteraturstudier och de intervjuer jag har

utfört finner jag att det åtminstone enligt min mening inte råder full religionsfrihet i den svenska grundskolan, detta oavsett hur man tolkar begreppet religionsfrihet.

Min slutsats har sin grund i att varken de som önskar utöva sin religion och de som vill slippa bli utsatta för andras religion är helt nöjda med hur religionsfriheten tillämpas i den svenska grundskolan. Något som märks tydligt i Jonas Otterbecks framställning av de problem som har religiös bakgrund som kan uppstå i den svenska skolan. Det finns många elever som inte får lov att leva ut sin religion till fullo i den svenska skolan. De får inte alltid bära de kläder som deras religion/tradition påbjuder, de erbjuds inte alltid en kost som stämmer helt överens med deras religiösa föreskrifter. De har inte alltid möjlighet att fira sina religiösa högtider, eller att be under skoltid. Eleverna ska delta i ämnet idrott och hälsa som en del anser medför brott mot religiösa påbud, de naturvetenskapliga ämnena lär i många fall ut att deras religiösa verklighetsuppfattning är felaktig. Eleverna ska också delta i samlevnadsundervisning och musikundervisning, ämnen som enligt en del religiösa har olämpligt innehåll. Det finns även de som anser att religionsundervisningen i den svenska skolan ger en felaktig bild av exempelvis islam. Många anser dessutom att skolorna använder sig av läromedel som förmedlar en negativ bild av vissa religioner.

Även de som inte vill bli utsatta för andras religiösa uppfattningar är missnöjda med många delar i den svenska skolan. Fortfarande firar många skolor religiösa högtider i kyrkan, även icke-religiösa högtider som skolavslutningar firas i vissa fall i kyrkan. Att religionsundervisningen dessutom är klart färgad av kristendomen är Karin Borevi inte ensam om att tycka. Det finns även religiösa grupper som anser att man bör ha olika roller i samhället beroende av ens kön, något som går helt på tvärs med skolans styrdokument som är tydliga med att skolan ska arbeta för jämställdhet. Skolans nära band med kristendomen syns tydligt i de nationella kursplanerna, enligt kursplanen för religionsämnet är kristendomen den enda av världsreligionerna som särskiljs från de övriga religionerna och som eleverna måste ha kunskaper om. Även läroplanen (Lpo94) beskriver hur skolans värdegrund bygger på kristen etik. Många uppfattar den blotta existensen av religiösa friskolor som upprörande, då de upplever att dessa innebär en inskränkning av barnens tanke- och religionsfrihet.

Borevi sammanfattar debatten om de religiösa friskolorna med att konstatera att man antingen anser att föräldrarna ska avgöra vad som är bäst för barnet. Eller så anser man att staten är ansvarig för att skydda barnens rättigheter. Debatten om de religiösa friskolorna för diskussionen om rätten till eller rätten från religion till sin spets. Båda sidor har internationella dokument som stödjer deras sak. Sverige har undertecknat både Europakonventionen och barnkonventionen. Dock är Europakonventionen klart tydligare i frågan då den uttryckligen ger föräldrarna rätt att välja en skolform åt sina barn som överensstämmer med föräldrarnas trosuppfattning. Barnkonventionen pekar emellertid tydligt på att alla barn ska ha tanke- och religionsfrihet. I mina ögon är det en självklarhet att religiösa friskolor influerar barnens tanke- och religionsfrihet, givetvis påverkas barnen av skolans religiösa profil. Man kan dock ifrågasätta om barnens tankefrihet inte påverkas på en kommunal skola, något som både

Elisabeth Gerle och Kjell Härenstam nog skulle hålla med om. De anser båda två att det inte finns någon objektiv kunskap och att skolan därför inte är en neutral läromiljö. En uppfattning som de delar med Paddy Maguire, som uttalade sig i frågan under min intervju med henne: ”Det finns ingen objektiv undervisning. Om en marxist undervisar i religion så präglar hans åsikter också undervisningen”¹⁴⁵.

Enligt min mening underskattar många vikten av att få lov att ha sin religiösa tro i skolan, detta anser jag illustreras tydligt av att muslimer väljer att placera sina barn på katolska skolan, eftersom de anser att en religiös friskola som har en annan religiös inriktning än de själva är en bättre läromiljö för deras barn än den icke-konfessionella kommunala skolan. Dessutom anser jag att många om inte alla av de problem som jag belyst i mitt arbete skulle kunna lösas genom mer kunskap om den andres åsikt som förhoppningsvis skulle öka förståelsen för den andres perspektiv. Waberi belyste i min intervju med honom att det är viktigt att ha respekt för någon annans tro, men jag anser att det är precis lika viktigt att respektera någons icke-tro.

Slutligen skulle jag också vilja poängtera att den enda av de intervjuade rektorerna som kunde tänka sig att låta eleverna bära heltäckande huvudduk på respektive skola var Göran Trygg, en av de två rektorer som intervjuades som arbetar på en kommunal skola.

8.1 Didaktisk reflektion

Det är viktigt för lärare och övrig skolpersonal att förstå religionsbegreppets komplexitet, samt att alla inte tolkar begreppet på samma sätt. Detta eftersom det annars föreligger en risk för att man kan tro att betydelsen av religionsfrihetsbegreppet är något självklart och att alla delar ens egen tolkning av begreppet.

I arbetet har jag påvisat att både läroplanen (Lpo94) och kursplanen för religionsämnet skriver fram och ger kristendomen en särställning i den svenska skolan. Anledningen till att dokumenten kan se ut på det sättet är att både kursplaner och läroplaner är politiska dokument som förhandlas fram mellan politiska partier. Man är som lärare skyldig att följa kursplaner och den aktuella läroplanen, men det utesluter inte att man förhåller sig kritisk till dem och ifrågasätter deras innehåll.

Det är enligt min mening av yttersta vikt att lärare och övrig skolpersonal och ledning är medvetna om de olika möjliga religiösa konfliktytor som finns i den svenska skolan. Jag anser att många av de konflikter som har religiös bakgrund kan undvikas om man som skolpersonal är medveten om de möjliga konfliktområdena. Därtill krävs det att man känner till vilka religiösa grupper som finns på skolan, samt att man har åtminstone en grunduppfattning om vilka religiösa påbud som finns inom dessa religiösa grupper. Detta kan dock vara svårare än man kan tro då det finns många olika tolkningar av de religiösa påbud som finns inom de

¹⁴⁵ Intervju med Paddy Maguire (061128)

olika religiösa grupperna. Kunskaper om olika religiösa grupper och om olika tolkningar av religiösa påbud behövs hos skolpersonalen. Detta fordras för att skolpersonalen ska kunna ha en förståelse för de religiösa eleverna och deras föräldrar, samt ha möjlighet att förstå deras perspektiv i konflikter med religiös grund. Skolpersonalen måste också ha goda kunskaper om vilka regler som gäller på den aktuella skolan och hur skolan ställer sig i konflikter som exempelvis rör religiös klädnad. Man bör dock vara medveten om att det är lätt att övertolka vanliga konflikter till religiösa, alla konflikter i skolan är inte religiösa. Men faran med övertolkning av konflikter anser jag minskar i och med ökade kunskaper om olika religiösa grupper och deras seder och bruk. Religion och religiösa frågor kan vara mycket känsliga för alla inblandade. Det är därför viktigt att man som lärare vågar kommunicera och är öppen för andras livsåskådningar, men samtidigt måste man vara rak med hur skolans regler ser ut.

Avslutningsvis skulle jag vilja knyta an till intervjun med Göran Trygg och hans syn på lärarnas och rektorernas roll i skolan, genom hans konstaterande:

”Vi är här för elevernas skull”.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Intervju med Göran Trygg (061130)

Litteraturförteckning

Berglund, Jenny. ”Muslimska Friskolor: Ett kontroversiellt fenomen i Norden” I *Svensk religionshistorisk årsskrift 2004: volym 13*, red. Larsson, Göran, 32-48 .Uppsala: Svenska samfundet för religionshistorisk forskning, 2004.

Borevi, Karin. ”Religion i skolan” I *Religionsfrihet i Sverige: Om möjligheten att leva som troende*, red. Karlsson, Pia & Svanberg, Ingvar, 37-69. Lund: Studentlitteratur, 1997.

Gerle, Elisabeth. *Mångkulturalism – för vem?* Nora: Nya Doxa, 2004.

Groth, Bente. *Judendomen: Kultur, historia, tradition*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur, 2002.

Härenstam, Kjell. *Kan du höra vindhästen?: Religionsdidaktik – om konsten att välja kunskap*. Lund: Studentlitteratur, 2000.

Johansson, Bo & Svedner, Per Olov. *Examensarbetet i lärarutbildningen: Undersökningsmetoder och språklig utformning*. Uppsala: Kunskapsföretaget, 2004.

Justitiedepartementet, *Regeringsformen* (SFS 1974:152).

Karlsson, Pia & Svanberg, Ingvar. ”Religionsfrihet och religiös mångfald” I *Religionsfrihet i Sverige: Om möjligheten att leva som troende*, red. Karlsson, Pia & Svanberg, Ingvar, 7-36. Lund: Studentlitteratur, 1997.

Larsson, Göran. ”Muslimer i Sverige: Mellan tolerans och islamofobi” I *Det mångreligiösa Sverige – ett landskap i förändring*. Andersson, red. Daniel & Sander, Åke, 447-490. Lund: Studentlitteratur, 2005.

Olivestam, Carl Eber. ”Skolan och religionsfriheten” I *Religionsfrihet: Om jämlikheten i ett mångkulturellt samhälle*, red. Hultman, Jan, 67-76. Stockholm: Proprius Förlag, 1994.

Otterbeck, Jonas. *Islam, muslimer och den svenska skolan*. Lund: Studentlitteratur, 2000.

Ouis, Pernilla och Roald, Anne Sofie. *Muslim i Sverige*. Smedjebacken: Wahlström & Widstrand, 2003.

Utbildningsdepartementet, *Skollagen* (SFS 1997:1212).

Rothstein, Mikael. *Gud är blå: De nya religiösa rörelserna*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa, 1997.

Skolverket, *Barn mellan arv och framtid: Konfessionella, etniska och språkligt inriktade skolor i ett segregationsperspektiv*, 1997.

Skolverket, *Lpo94*. Stockholm: Fritzes förlag, 1994.

Zettersteén, K. V (översättare). *Koranen*. Stockholm: Wahlström och Widstrand, 2001.

Uppslagsverk

Bonniers stora lexikon: på cd-rom. Bonnierförlagen Nya Medier, 2001.

Denzler, G, Lohner, A & Graf, W. *Religionslexikonet*. Stockholm: Bokförlaget Forum, 1996.

Malmström, Sten. Györki, Irene & Sjögren, Peter A. *Bonniers stora svenska ordbok*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB, 2005.

Intervjuer

Maguire, Paddy. Rektor på Katolska skolan av Notre dame. 2006-11-24 (intervjuanteckningar finns hos författaren).

”Andersson, Sofia”. Rektor på en skola i Göteborgsområdet. 2006-12-04 (intervjuanteckningar finns hos författaren).

Trygg, Göran. Rektor på Tynneredsskolan. 2006-11-30 (intervjuanteckningar finns hos författaren).

Waberi, Abdirisak. Rektor på Römosseskolan. 2006-12-08 (intervjuanteckningar finns hos författaren).

Dagstidningar

Besara, Nisha. ”Slöjförbud handlar om något större”. *Aftonbladet* 2006-10-21, Sida 2.

Isemo, Alf. ”Rektorn stoppade julspel – men barnen åkte ändå”. *Göteborgs Posten* 2006-11-29. sida 4.

Ledare. ”Bekämpa rädslan för islam”. *Göteborgs Posten* 2006-12-6. sida 2.

Mahdi, Josef el. ”Varannan vill förbjuda slöja - Svenskarna fortfarande negativa till sjal i skolan”. *Svenska Dagbladet* 2006-05-27. sida 18.

Nyberg, Hanna & Swanberg, Linda. ”Populära - och hårt kritiserade”. *Göteborgs Posten* 2006-10-29. sida 8.

Swanberg, Linda. ”De religiösa diskussionerna tar inte rast på Vasaskolan”. *Göteborgs Posten* 2006-10-29. sida 11.

Wallström, Anna Lena. ”Skolverket varnar för kränkande skolböcker”. *Göteborgs Posten* 2006-12-01, sida 13.

Wettré, Karin. ”Många nior vill stoppa slöjor i svenska skolor”. *Göteborgs Posten* 2004-06-06. sida: 7.

Internet

DN, Mette Fjelkner om religiösa friskolor:

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=572&a=537439&previousRenderType=2>

Europakonventionen, internationella lagar:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/1009F7DB-87E3-4056-8E17-8A8A41768BA7/0/SwedishSuédois.pdf>

FN, de mänskliga rättigheterna:

<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/swd.htm>

Katolska skolan av Notre dame:

<http://www.katolska.com/>

RFSU, om insynen i de religiösa friskolorna:

http://www.rfsu.se/ingen_insyn_i_guds_skolor.asp

Skolverket, beslut om Minervaskolan:

<http://www.skolverket.se/sb/d/203/a/6361>

Skolverket, grundskolan:

<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0607&skolform=11&infotyp=2&id=11>

Skolverket, klädsel och integritet:

<http://www.skolverket.se/sb/d/1488>

Skolverket, om heltäckande huvuddukar:

<http://www.skolverket.se/sb/d/246/a/501>

Skolverket, religionskunskap:

<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0607&infotyp=24&skolform=11&id=3886&extraId=2087>

Skolverket, skolavslutningar:

<http://www.skolverket.se/sb/d/467/a/2321>

Skolverket, utredning av Minervaskolan:

<http://www.skolverket.se/content/1/c4/63/64/Minervaskolan%202006-689.pdf>

Skolverket, vad innebär fristående skolor:

<http://www.skolverket.se/sb/d/379/a/961>

Stefan Andersson, om kristen etik och västerländsk humanism:

<http://www.teol.lu.se/rit/pdf/7/andersson.pdf>

UNICEF, barnkonventionen:

http://www.unicef.se/fakta/barnkonventionen/barnkonventionen_hela_texten/

Uppslagsverket wikipedia, om Jehovas vittnen:

http://sv.wikipedia.org/wiki/Jehovas_vittnen#Livsstil_.28.C3.A5tergiven_okritiskt.29_.07UNIQ37b3c11563bcc6a-nowiki-00000011-QINU4.07UNIQ37b3c11563bcc6a-nowiki-00000012-QINU

Bilagor

Bilaga 1:

Intervjufrågor:

1. Vilka religioner är representerade på er skola?
2. Hur märker du av religionens inflytande på er skola?
3. Hur tar sig elevernas religiositet uttryck på er skola? Är dessa uttryck problematiska för skolverksamheten?
4. Upplever du att elever som bär huvudduk är ett problem i den svenska skolan?
5. Får elever lov att bära huvudduk på er skola?
6. Får elever lov att bära heltäckande huvudduk (exempelvis niqab eller burka) på er skola?
7. Hur hanterar er skola specialkost som har kopplingar till religiös tro? (exempelvis halal och kosher)

Hur hanterar er skola elever/föräldrar som på grund av religiösa uppfattningar:

8. *Inte vill delta i idrotten, duscha efter idrotten, delta i simundervisningen.*
9. *Inte vill delta i religionsundervisningen?*
10. *Inte vill delta i sex och samlevnadsundervisningen?*
11. *Inte vill ta del av undervisningen om "Big Bang" eller den Darwinistiska läran om arternas ursprung?*
12. Om föräldrarna vill att eleven inte ska äta kött i skolbispisningen, eller delta i simundervisningen men eleven själv inte delar föräldrarnas åsikt. Hur agerar er skola då?

13. Hur definierar du religionsfrihet?
14. Vilken av religionsfrihetens principer uppfattar du som viktigast? Rätten till- eller rätten från religion?
15. Hur upplever du att religionsfriheten fungerar i praktiken i den svenska grundskolan? På din skola?
16. Tror du att religionsfriheten i praktiken skiljer sig åt på religiösa friskolor respektive kommunala?(om ja) På vilket sätt?
17. På vilket sätt skiljer sig er skola från de religiösa friskolorna?
(Endast till de kommunala skolornas personal)
18. Är religiösa friskolor ett positivt eller negativt fenomen?
19. Vilka positiva effekter av de religiösa friskolorna ser du?
20. Vilka negativa effekter av de religiösa friskolorna ser du?
21. Anser du att de religiösa friskolorna behövs? Varför / varför inte?

Frågor till rektorerna på de religiösa friskolorna:

22. Är personalen på skolan troende?
23. Varför valde du att arbeta på en religiös friskola?
24. Har du några tidigare erfarenheter från den kommunala skolan?
25. Hur skiljer sig er undervisning mot den som bedrivs i den kommunala skolan?
26. Vilka är skillnaderna mellan er och den kommunala skolan?
27. Går det att bedriva icke-konfessionell undervisning på en religiös friskola?
28. Varför väljer föräldrar och elever er skola?

29. Skiljer sig era kursplaner, styrdokument eller läroplanen från den kommunala skolan?
30. Uppmuntras den religiösa tro som profileras på skolan?
31. Finns det någon risk att elever känner sig pressade till den tro som profileras på skolan?
32. Anser du att föräldrarna ska ha rätt att påverka barnens religiösa uppfattning genom att välja en religiös friskola?
33. Innebär inte de religiösa friskolorna ett förbrytelse mot barnens rätt från religion som de har enligt barnkonventionen?
34. Hur ofta utsätts er skola för skolverkets kontroller? Är det oftare än kontrollerna vid de kommunala skolorna?
35. Söker sig andra religiösa grupper till er skola? (om ja) Vilka? Varför, tror du?
36. Hur agerar ni när lära i den på skolan profilerade religionen inte stämmer överrens med skollagen eller läroplanen? (exempelvis preventivmedel, homosexualitet, abort)